

Sociolingvistička analiza romana Tutunamayanlar Oğuza Ataya

Markotić, Adrian

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:997618>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-04**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA HUNGAROLOGIJU, TURKOLOGIJU I JUDAISTIKU
KATEDRA ZA TURKOLOGIJU

Diplomski rad
Sociolingvistička analiza romana *Tutunamayanlar* Oğuz Ataya
Adrian Markotić

Mentorice: dr. sc. Azra Abadžić Navaey
dr. sc. Marta Andrić

Zagreb, srpanj 2021.

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad *Sociolingvistička analiza romana Tutunamayanlar Oğuza Ataya* izradio potpuno samostalno uz stručno vodstvo mentorica dr. sc. Azre Abadžić Navaey i dr. sc. Marte Andrić. Svi podaci navedeni u radu su istiniti i prikupljeni u skladu s etičkim standardom struke. Rad je pisan u duhu dobre akademske prakse koja izričito podržava nepovredivost autorskog prava te ispravno citiranje i referenciranje radova drugih autora.

Adrian Markotić
(Vlastoručni potpis studenta)

KAZALO

I. UVOD	1
II. SOCIOLINGVISTIKA	3
III. ATATÜRKOVE REFORME I MODERNA TURSKA	4
IV. SOCIOLINGVISTIČKA ANALIZA ATAYEVE UPORABE JEZIKA U ROMANU <i>TUTUNAMAYANLAR</i>	11
4.1 Značajke Atayeva idioma	14
4.2 Neologizmi i igre riječima	16
4.3 Osmanski stil	22
V. OBILJEŽJA ATAYEVA KNJIŽEVNOGA STILA	27
5.1 Fragmentarnost fabule	27
5.2 Kolažnost	29
5.3 Intertekstualnost	30
VI. ZAKLJUČAK	36
VII. BIBLIOGRAFIJA	40
SAŽETAK	43
ABSTRACT	44

I. UVOD

Oğuz Atay (1934. - 1977.) vodeća je figura egzistencijalističke turske književnosti i jedna od najistaknutijih ličnosti turske književnosti uopće. Premda je napisao samo nekoliko romana, jednu dramu i jednu zbirku pripovijedaka, njegovo osebujno stvaralaštvo u Turskoj nikako ne može proći neopaženo. U prvome je redu riječ o kolosalnome romanu *Tutunamayanlar* („Oni koji se ne uspijevaju održati”) kojim je Atay udario temelje turskome egzistencijalizmu i utabao put mlađim generacijama turskih spisatelja koji stvaraju pod njegovim utjecajem. Oğuz Atay u roman uvodi nove, turskoj književnosti dotad strane pripovjedačke tehnike i promjene u sadržaju¹. Premda se u turskoj književnosti s početka 20. stoljeća već javljaju primjeri poput Uşaklıgilova romana *Aşk-ı Memnu* („Zabranjena ljubav”), ili, nešto kasnije, književnika Attila İlhana, čije pripovjedačke tehnike poput introspekcije i retrospekcije anticipiraju pojavu modernističkoga romantizma, pravi donositelj postmoderne u tursku književnost zasigurno je Oğuz Atay². Zanimljivim varijacijama u jeziku i kompleksnim stilom pisanja autor je otvorio prostor za različita istraživanja.

Primarni je cilj ovoga rada analizirati i protumačiti način na koji autor upotrebljava jezik u svojem romanu *Tutunamayanlar*. Analiza Atayeva jezika pokazat će koji se sociolingvistički fenomeni mogu opaziti i pratiti u Atayevu idiomu. Rad će promjene u Atayevu jeziku promatrati u ovisnosti o društvu uspoređujući i povezujući zbilju društva u kojemu je Atay stvarao sa zbiljom njegova romana. Drugim riječima, rad će objasniti sociolingvističke pojmove poput jezične asimilacije tražeći im razloge u stvarnome svijetu i u Atayevu imaginarnome svijetu romana. S obzirom na autorovo učestalo referiranje na stvarne događaje i izvanjsku zbilju, sociolingvistička analiza romana može nam ponuditi uvid u autorovo jezično ponašanje i njegove reakcije na kulturna, društvena i politička događanja u modernoj Republici Turskoj.

Sekundarni je cilj rada predstaviti značajke Atayeva književnoga izričaja smještajući ih u kontekst postmodernističke naracije. Riječ je o postmodernističkim književnim postupcima i tehnikama poput fragmentarnosti fabule, kolaža i intertekstualnosti kojima Atay nadrasta okvire tradicionalne turske književnosti. Fragmentarnost fabule prekida pravocrtni slijed radnje, a očituje se posebice u tehnikama struje svijesti i retrospekcije. Kolažnost i intertekstualnost očituju se u umetanju novih tekstova u strukturu romana. Analiza Atayeva

¹ Yıldız Ecevit, „Ben Buradayım...” *Oğuz Atay'ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası* (Istanbul: İletişim Yayınları, 2017), 237.

² Ecevit, „Ben Buradayım...” *Oğuz Atay'ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası*, 236.

književnoga stila potkrijepit će neke sociolingvističke zaključke, jer umetnuti tekstovi autoru ponekad služe za promišljanje o određenim pojavama koje su definirale njegov idiom, a u prvome je redu riječ o Atatürkovim reformama tridesetih godina 20. stoljeća.

Najprije će biti dan uvod u sociolingvistiku, koji će predstaviti glavna područja i ciljeve sociolingvističkih istraživanja. Uslijedit će osvrt na Atatürkove reforme, utemeljen ponajprije na istraživanjima Geoffreyja Lewisa. Na ove se reforme, naime, Oğuz Atay učestalo referira, posebice uporabom jezika. Jezične će se reforme promotriti sa sociolingvističkoga stanovišta, nakon čega će uslijediti sama analiza Atayeva idioma. Sociolingvističku analizu Atayeva idioma upotpunit će pregled značajki autorova izuzetnoga književnog izričaja. Ovaj će se pregled temeljiti uglavnom na radovima Yıldız Ecevit. Rad će biti zaokružen zaključkom koji će, između ostaloga, objediniti temeljne spoznaje do kojih je dovela sociolingvistička analiza Atayeva romana.

Rad će navedena pitanja obraditi temeljeći se poglavito na sociolingvističkoj literaturi, poput sociolingvističkoga priručnika Allana Bella (*The Guidebook to Sociolinguistics*, 2014) i zbornika sociolingvističkih radova iz područja suvremene i historijske sociolingvistike, kao što su *The Routledge Handbook of Sociolinguistics Around the World* (ur. Martin J. Ball, 2010) i *The Handbook of Historical Sociolinguistics* (ur. Juan Manuel Hernández-Campoy, 2012). Rad će se također temeljiti na Lewisovoj knjizi *The Turkish Language Reform: A Catastrophic Success* (1999) i “*Ben Buradayım*”: *Oğuz Atay’in Biyografik ve Kurmaca Dünyası* (2017) Yıldız Ecevit. S jedne strane, Lewisova knjiga bavi se pitanjem turske jezične reforme iz 20. stoljeća i donosi iscrpan pregled zbivanja prije, tijekom i nakon reformi. Knjiga “*Ben Buradayım*”, s druge strane, temeljito obrađuje Atayev život i djela na koja se autorica kritički osvrće. Metodologiju istraživanja u radu podrazumijeva čitanje romana, predstavljanje temeljnih jezičnih i stilskih zanimljivosti u romanu i, na koncu, zaključivanje i potkrepljivanje zaključaka u skladu s relevantnom znanstvenom literaturom.

II. SOCIOLINGVISTIKA

Sociolingvistika je interdisciplinarna grana lingvistike koja u sociološkome kontekstu tumači i opisuje jezik. Ona proučava razloge i posljedice varijacija u jeziku unutar govornih zajednica, izražene u govornika različitih društvenih slojeva, različite dobi, spola ili zanimanja³. Polazeći od pitanja uporabe jezika, sociolingvistika u središte svojega proučavanja stavlja međuodnos govornika i sugovornika. Ona, dakle, promatra kako govornik i slušatelj međusobno jezično funkcioniraju⁴. Neke su od glavnih tema sociolingvistike jezična politika i planiranje, dijalektologija, analiza diskursa, socijalna psihologija jezika, pragmatika⁵, jezik i identitet, standardizacija i diglosija⁶.

Bell (2013.)⁷ predlaže podjelu na tri glavna pristupa sociolingvistici. To su sociolingvistika višejezičnosti, etnografsko-interaktivna sociolingvistika i varijacionistička sociolingvistika.

Sociolingvistika višejezičnosti proučava uporabu jezika unutar jednoga društva. Ona jezik proučava na makrorazini, pa u njezinu središtu nije lingvistička analiza jezika, već pitanje kako određene društvene skupine upotrebljavaju jezik⁸. Sociolingvistika višejezičnosti, primjerice, proučava odnose manjinskoga i dominantnoga jezika, posebice u sociopolitičkome kontekstu. U tome smislu, ovaj pristup sociolingvistici može odgovoriti na pitanje kako jezici utječu na razvoj društva, ali i kako društvo utječe na razvoj jezika⁹.

Etnografsko-interaktivna sociolingvistika u fokus svojega istraživanja uzima suodnos pojedinaca ili manjih skupina kako bi proučila njihovo ponašanje i komunikaciju. Ovaj pristup ima izrazito naglašen antropološki karakter, no on je protkan prinosima iz lingvističke analize¹⁰, a nastoji utvrditi kako razlike u društvenome i kulturnome kontekstu utječu na produkciju i interpretaciju govora na svim razinama.

Varijacionistička se sociolingvistika bavi mikrorazinom jezika, jer uglavnom proučava promjene u fonologiji i drugim jezičnim sastavnicama, u ovisnosti o određenim društvenim

³ Hrvatska enciklopedija, s.v. „sociolingvistika” pristupljeno 28. svibnja 2020., <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56943>

⁴ Allan Bell, *The guidebook to sociolinguistics* (Chichester: John Wiley & Sons, Ltd, 2014), 3.

⁵ Bell, *The guidebook to sociolinguistics*, 4.

⁶ Hrvatska enciklopedija, s.v. „sociolingvistika” pristupljeno 28. svibnja 2020., <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56943>

⁷ Bell, *The guidebook to sociolinguistics*, 8.

⁸ Bell, *The guidebook to sociolinguistics*, 8.

⁹ Bell, *The guidebook to sociolinguistics*, 9.

¹⁰ Bell, *The guidebook to sociolinguistics*, 10.

čimbenicima poput dobi ili spola. Njezina je socijalna dimenzija izvedena iz tradicionalne sociologije¹¹.

Sociolingvističkim istraživanjima mogu se proučavati različite manifestacije jezika u doticaju s društvom. Bayyurt (2010) navodi kako u turskoj sociolingvistici postoje poneka istraživanja jezičnoga održavanja, što podrazumijeva odupiranje manjinskoga jezika dominantnome, te istraživanja jezične asimilacije, koja podrazumijeva odbacivanje manjinskoga jezika i prihvaćanje dominantnoga. No, autorica navodi kako se najviše znanstvenih radova bavi pitanjem jezičnoga planiranja. Ostala sociolingvistička pitanja poput dijalektalne varijacije, jezičnih kontakata, jezika i spolnosti, jezičnih promjena te jezika i identiteta ostaju zanemarena¹². Tako se može zaključiti da su i inozemna i (rijetka) domaća sociolingvistička istraživanja turskoga jezika koji se govori u Republici Turskoj najčešće usmjerena na tursku jezičnu reformu iz 20. stoljeća te, polazeći od te reforme, na razvoj suvremenoga turskog jezika.

III. ATATÜRKOVE REFORME I MODERNA TURSKA

Današnja Republika Turska konstituirana je 29. listopada 1923. godine. Tijekom nekoliko desetljeća od osnutka Republike Turska je prošla kroz strahovito mnogo promjena¹³.

Turski je narod stoljećima odgajan u orijentalno-islamskome svjetonazoru kakav je nalagalo Osmansko Carstvo. Iako su se sredinom 19. stoljeća počele pojavljivati struje koje su se takvome svjetonazoru protivile, osnutak Republike donio je raskid s osmanskim prošlošću. Predstavljajući turskome narodu nove ideale za koje se zalagao, donijevši novi ustavni zakon i ukinuvši kalifat 1924. godine¹⁴, prvi turski predsjednik i njezin utemeljitelj Mustafa Kemal Atatürk odlučno je oblikovao novu Tursku i nove Turke. Atatürkova je zamisao bila stvoriti ujedinjeni, sekularni turski narod koji će svoj islamski identitet potisnuti u sferu privatnosti i okrenuti se Zapadu. U tome je smislu Atatürk 1925. godine zabranio uporabu tradicionalnih pokrivala za glavu, uveo europski kalendar i arapski jezik vjerskih obreda 1932. godine

¹¹ Bell, *The guidebook to sociolinguistics*, 11.

¹² Yasemin Bayyurt, "A sociolinguistic profile of Turkey, Northern Cyprus and other Turkic states in Central Asia," u *The Routledge Handbook of Sociolinguistics Around the World*, ur. Martin J. Ball (Abingdon: Routledge, 2010), 123.

¹³ Antonello Biagini, *Povijest moderne Turske*, prev. Šenol Selimović i Nella Popović (Zagreb: Srednja Europa, d.o.o., 2012), 63.

¹⁴ Biagini, *Povijest moderne Turske*, 64-65.

zamijenio turskim¹⁵. Bila je to jedna od mjera kojima je Atatürk nastojao spriječiti svaki pokušaj ponovnoga uspostavljanja kalifata, ali i nastojanje da na površinu ne isplovi duboko usađeni i dobro ukorijenjeni islamski mentalitet Turaka, koji je sada bilo potrebno potisnuti. Država za kakvu se Atatürk zalagao bila je „nacionalna, demokratska, laička i revolucionarna država”¹⁶. Turski se revolucionar zalagao za razvitak čiste turske nacionalne svijesti. Tako je Atatürk kasnih dvadesetih godina 20. stoljeća gotovo preko noći tursko stanovništvo ostavio nepismenim ukinuvši uporabu stoljećima upotrebljavanoga arapskog pisma. Premda je ovakav potez bio nagao, Turci su i ranije bili svjesni potrebe za promjenom pisma.

Temeljna zamisao na kojoj je počivala turska jezična reforma s početka 20. stoljeća bila je uklanjanje arapskih i perzijskih elemenata iz jezika. Iako je po svojoj učinkovitosti i rezultatima najznačajnija reforma turskoga jezika zasigurno bila ova reforma koju je pokrenuo Atatürk, nastojanja da se osmanski (turski) jezik oslobodi stranih elemenata javljaju se već sredinom 19. stoljeća¹⁷. Atatürkova jezična reforma, čiji se službeni rezultati mogu pratiti od 1928. godine, kada je usvojen novi, zapadnjački brojevni sustav¹⁸, značajno je izmijenila prirodni razvoj jezika: donijela je brojne, proizvoljno kreirane neologizme¹⁹ i izbacila velik dio arapskih i perzijskih elemenata iz leksika i gramatike.

Smješten u islamsku civilizaciju, turski je jezik, posebice nakon turskoga primitka islama u 11. stoljeću, počeo preuzimati leksik arapskoga i perzijskoga porijekla²⁰. Svojstvo arapskoga jezika da se temelji na sustavu radikala, odnosno korijena iz kojih se izvode nove riječi u određenoj domeni, značila je da su u turski mogle ući različite tvorbe iz određenoga korijena²¹. Iako je arapski jezik bio jezik obaveznih molitvi i Kur'ana, Turci su obrednu terminologiju preuzeli posredstvom Perzijanaca. U turski jezik nisu ušle samo nove riječi, već i gramatička obilježja arapskoga i perzijskoga jezika, primjerice arapski tvorbeni obrasci za plural²² ili perzijska genitivna veza (izafet)²³.

Perzijski je jezik nastavio snažno utjecati na turski jezik posredstvom poezije, omiljene književne vrste Osmanskoga Carstva. Perzijska je poezija bila model prema kojemu

¹⁵ Biagini, *Povijest moderne Turske*, 65.

¹⁶ Biagini, *Povijest moderne Turske*, 65.

¹⁷ Geoffrey Lewis, *The Turkish language reform: a catastrophic success* (New York: Oxford University Press Inc., 1999), 2.

¹⁸ Lewis, *The Turkish language reform*, 32.

¹⁹ Lewis, *The Turkish language reform*, 4.

²⁰ Lewis, *The Turkish language reform*, 5.

²¹ Lewis, *The Turkish language reform*, 6.

²² Lewis, *The Turkish language reform*, 6.

²³ Lewis, *The Turkish language reform*, 7.

su Turci oblikovali vlastitu poeziju²⁴. Perzijski je jezik tako snažno prodro u tursku poeziju i postao njezinim sastavnim dijelom, a važna uloga poezije na dvoru pogodovala je uplivu sve značajnijega broja perzijskih riječi u turski jezik. Tako opterećen arapskim i perzijskim utjecajima, osmanski je turski²⁵ jezik postao jezikom elite i prestiža. Bio je to jezik nerazumljiv običnome puku; on je između puka i državnoga vrha iznjedrio dubok komunikacijski jaz. Ako se pod termin „elita” mogu svesti najistaknutiji dionici osmanskoga društva, poput obrazovanih Osmanlija, afirmiranih pjesnika i, dakako, državnoga vrha, tada se može reći da je među elitom cvjetao idiom obilat arapskim i perzijskim utjecajima. S druge se strane nalazilo neobrazovano pučanstvo koje je, u manjoj mjeri izloženo takvome jeziku, uspijevalo očuvati lokalni govor. Međutim, kako državni vrh ni u kojemu slučaju nije mogao biti odvojen od samoga društva, već je s njime bio isprepleten na razne načine, komunikacija između puka i državnoga vrha bila je znatno otežana. Ovakve su okolnosti jasno ukazivale na poteškoće koje je donosio osmanski jezik, a koje je bilo potrebno riješiti. One su u konačnici rezultirale pokušajima da se jezik pojednostavi. Sustavnija potreba za pojednostavljenjem turskoga jezika i pospješjenjem komunikacije na svim razinama javlja se s Tanzimatom u 19. stoljeću²⁶. Kako je primarni cilj tanzimatskih reformi bio modernizacija Osmanskoga Carstva i njegova društva prema europskim uzorima²⁷, tako se uz procvat novinarstva javljaju i snažni pozivi na jezičnu reformu, koja bi učinila i novine i sam jezik dostupnijim širokim masama²⁸. Primjerice, turski novinar Ahmet Midhat predložio je da se za nacionalni jezik uzme jezik puka²⁹. Nadolazeća su desetljeća označila pojavu različitih književnih strujanja od kojih su se neka također zalagala za pojednostavljenje turskoga jezika, dok su se druga zalagala za povratak arapskim i perzijskim idealima, jer su ti pjesnici poeziju pisanu isključivo turskim jezikom smatrali grubom i nedotjeranom. Urednik novina *Yeni Tasvir-i Efkar* Süleyman Nazif

²⁴ Lewis, *The Turkish language reform*, 7.

²⁵ Kada je riječ o jeziku, u znanstvenim krugovima postoje različita tumačenja i različite uporabe termina „osmanski”, „turski” i „osmanski turski”. Primjerice, neki autori navode da se „osmanski turski” jezik odnosi na jezik visokoobrazovane osmanske elite, dok se „turski” odnosi na kolokvijalni jezik neobrazovana ili slabo obrazovana puka. O navedenoj problematici i etnohistorijskim i sociohistorijskim aspektima značenja navedenih pojmova piše i M. Stachowski (vidjeti: Marek Stachowski, "Slavic Languages in Contact 2: Are There Ottoman Turkish Loanwords in the Balkan Slavic Languages?," u *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis*, 136 (2019): 99–105.).

²⁶ Lewis, *The Turkish language reform*, 12.

²⁷ *Hrvatska enciklopedija*, s.v. „Tanzimat” pristupljeno 28. svibnja 2020., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=60418>

²⁸ Lewis, *The Turkish language reform*, 13.

²⁹ Lewis, *The Turkish language reform*, 16.

izjavio je kako bi pojednostavljenje turskoga jezika značilo korak sedam stoljeća unatrag, što bi za turski jezik donijelo razorne posljedice³⁰.

Kada je riječ o Atatürkovoj jezičnoj reformi, ona se ponajprije temeljila na promjeni alfabeta. Dotada upotrebljavani arapsko-perzijski alfabet bio je potpuno neprilagođen turskome fonetskom sustavu. Promjena alfabeta trebala je označiti raskid veza s islamskim Istokom i pospješene komunikacije kako na lokalnome, tako i na planu međunarodne komunikacije³¹, posebice one usmjerene prema Zapadu. Premda je bilo potrebno riješiti nekoliko dodatnih poteškoća koje je iznjedrila latinica, njezino je uvođenje 1928. godine pokazalo da je ovo pismo najpraktičnije za bilježenje turskoga jezika. Uz ostale reforme u sustavu školstva, uvođenje latinice pomoglo je u opismenjavanju stanovništva; s 9 % 1924. godine pismenost je porasla na 82,3 % 1995. godine³².

Sljedeći je Atatürk korak bio ukloniti arapske i perzijske elemente iz turskoga jezika kako bi Tursku okrenuo Zapadu. Kako su prve godine Republike bile i gospodarski i demografski opterećene, ako se u obzir uzmu razmjene grčkoga i turskoga stanovništva prema ugovoru iz Lausanne iz 1923. godine, bilo je potrebno i moralno poduprijeti oporavak turske nacije. Turci su trebali uvidjeti da su oni baštinici slavne povijesti, koji sada moraju pronaći svoje (ravnopravno) mjesto među civiliziranim državama Zapada³³. U nastojanju da ostvari svoju zamisao i da Turke Zapadu predstavi kao moderan narod koji više neće biti toliko orijentiran na svoje islamsko-orijentalno naslijeđe, Atatürk je 1932. godine osnovao Društvo za istraživanja turskoga jezika (*Türk Dili Tetkik Cemiyeti*, kasnije *Türk Dil Kurumu*)³⁴. Temeljni je cilj ove institucije bio „očistiti” turski jezik od svih stranih utjecaja. To je u prvome redu podrazumijevalo izbacivanje arapskoga i perzijskoga leksika i pronalazak turskih zamjena za strane riječi. Čišćenje se provodilo sastavljanjem popisa riječi za koje je bilo potrebno pronaći isključivo turske zamjene. Jezik bogoslužja također je zamijenjen turskim³⁵. Međutim, kada je postalo jasno da će biti vrlo teško zamijeniti sve arapske i perzijske riječi turskima, posebice one koje su bilo izrazito proširene među narodom u svakodnevnome govoru, donesena je odluka da se takve riječi zadrže, uz uvjet da se za svaku od njih pronađe „etimološko objašnjenje” koje će potvrditi tursko porijeklo tih riječi. Ova je tendencija poprimila takve razmjere da je bilo i nastojanja da se i europskim ili semitskim

³⁰ Lewis, *The Turkish language reform*, 23.

³¹ Lewis, *The Turkish language reform*, 27.

³² Lewis, *The Turkish language reform*, 37.

³³ Lewis, *The Turkish language reform*, 41.

³⁴ Lewis, *The Turkish language reform*, 45.

³⁵ Lewis, *The Turkish language reform*, 46.

jezicima pronade izvorno tursko porijeklo³⁶. U pronalasku novih riječi sudjelovali su svi članovi društva koji su dolazili u doticaj s narodom, od liječnika do učitelja. Njihova je zadaća bila prikupiti riječi iz naroda³⁷. Riječi su se prikupljale i iz starih turskih rukopisa, a posezalo se i u druge turkijske jezike, ne samo kako bi se prikupile tamošnje riječi, već i kako bi se različitim sufiksima iz tih jezika dokazalo tursko porijeklo riječima kojima nisu pronađeni odgovarajući turski ekvivalenti³⁸.

Reformiranje jezika značilo je i kovanje neologizama. Ono je podrazumijevalo pronalaženje starih turskih riječi i kovanje novih uporabom turskih ili turkijskih sufikasa. Imajući u vidu brzinu kojom je Turska prolazila kroz promjene na jezičnome planu, jednakom su se brzinom gomilali i neologizmi. Međutim, uvođenje brojnih neologizama predstavljalo je podjednak izazov za Turke, baš kao što su izazovne bile i arapske ili perzijske posuđenice.

Promjene na jezičnome planu ponekad su se odvijale i u suprotnome smjeru, ovisno o aktualnim vlastima. Konzervativnije su struje bile sklonije popuštanju i djelomičnome vraćanju osmanskome leksiku, tako da je bilo teško držati korak sa svim promjenama koje su u datome trenutku bile odobravane, a idućega trenutka zabranjivane³⁹. Zahvaljujući svemu navedenome, jezična reforma udaljila je Turke od vlastite pisane prošlosti. Osmanski turski klasici novim su generacijama teško čitljivi; oni se zato transliteriraju i „prevode” na suvremeni turski jezik⁴⁰.

Promotri li se sa sociolingvističkoga stanovišta pitanje je li reforma bila uspješna u čišćenju turskoga jezika, zanimljivo je opažanje Langer i Nesse (2012) koji razmatraju pitanje jezičnoga purizma. Autori najprije napominju kako među lingvistima ne postoji konsenzus kada je riječ o definiciji jezičnoga purizma. Dok neki lingvisti purizam smatraju pokušajem čišćenja jezika od svih nepoželjnih elemenata, drugi ga smatraju čišćenjem jezika od svih stranih elemenata⁴¹. U turskome je slučaju svakako bila riječ o čišćenju jezika od stranih elemenata. Ipak, ostaje upitno koliko se jedan jezik uopće može očistiti od vanjskih utjecaja. Langer i Nesse⁴², naime, napominju da ne postoji, barem ne strogo govoreći, jezični purizam, najprije stoga što je nemoguće odrediti početnu točku nekoga jezika u kojoj je on teoretski bio

³⁶ Lewis, *The Turkish language reform*, 47.

³⁷ Lewis, *The Turkish language reform*, 49.

³⁸ Lewis, *The Turkish language reform*, 54.

³⁹ Robert McColl Millar, *Language, Nation and Power: An Introduction* (New York:Palgrave Macmillan, 2005), 133.

⁴⁰ McColl Millar, *Language, Nation and Power*, 134.

⁴¹ Nils Langer i Agnete Nesse, "Linguistic Purism," u *The Handbook of Historical Sociolinguistics*, ur. Juan Manuel Hernández-Campoy i Juan Camilo Conde-Silvestre (Chichester: John Wiley & Sons, Ltd, 2012), 607.

⁴² Langer i Nesse, "Linguistic Purism," 608.

„čist”, a potom i stoga što se jedan jezik uvijek oblikuje pod utjecajem kontakata s drugim jezicima. Čak i kada bi se početna točka jezika mogla precizno odrediti, Langer i Nesse smatraju da bi jezik svakako i u svojem „najčišćemu” ili „najizvornijemu” obliku svejedno sadržavao utjecaje iz drugih jezika. Možda su upravo zato i turski jezični reformatori, na koncu svjesni ove činjenice, odlučili pribjeći drugome načinu za rješenje ovoga pitanja - pronalasku turske etimologije svim posuđenicama koje nisu mogle biti zamijenjene.

Iz sociolingvističke perspektive Atatürkova je jezična reforma dobar primjer jezičnoga planiranja i standardizacije. Govoreći o jezičnome planiranju, Haugen (1964.)⁴³ pretpostavlja normiranje ortografije, gramatike i leksika u nekoj nehomogenoj jezičnoj zajednici. On jezično planiranje definira kao evaluaciju jezičnih promjena. Svrha je jezičnoga planiranja oblikovati, odnosno utjecati na odabir jezičnih promjena koje će se javiti među govornicima određenoga jezika. Wright (2016.)⁴⁴ navodi da su, službeno ili neslužbeno, jezično planiranje i jezična politika oduvijek bili prisutni u jezicima te da jezično planiranje ima veoma važnu ulogu u politici i gospodarstvu.

Atatürkova se jezična reforma u tome smislu svakako može promatrati kao primjer jezičnoga planiranja jer se temelji na propisivanju „ispravnih” oblika koje je potrebno upotrebljavati. Riječ je o promjeni pisma, propisivanju gramatičkih oblika (izbacivanje arapskih i perzijskih gramatičkih obilježja), te o promjenama u leksiku. Milroy (2012.)⁴⁵ napominje kako uporaba termina „ispravnost” u kontekstu jezičnoga planiranja sugerira legalistički i moralni ton.

Govoreći o propisivanju „ispravnih” jezičnih oblika, vrijedi u kontekstu turske jezične reforme razmotriti Milroyevu⁴⁶ definiciju legitimacije u kontekstu standardizacije jezika. Naime, Milroy navodi kako je legitimacija etapa standardizacije jezika koja se odnosi na propisivanje „ispravnih” jezičnih oblika koje govornici jezika trebaju usvojiti. Legitimacija je proces tijekom kojega se odabire jedan jezični varijetet koji će služiti kao standard. Taj varijetet tada postaje zakonit, a jednako tako ostali varijeteti postaju nezakonite manifestacije

⁴³ Einar Haugen, "Linguistics and Language Planning," u *Sociolinguistics: Proceedings of the UCLA Sociolinguistics Conference, 1964*, ur. William Bright (Hag: Mouton & Co., 1966), 52.

⁴⁴ Sue Wright, *Language Policy and Language Planning: From Nationalism to Globalisation* (New York: Palgrave Macmillan, 2016), 1.

⁴⁵ James Milroy, "Sociolinguistics and Ideologies in Language History," u *The Handbook of Historical Sociolinguistics*, ur. Juan Manuel Hernández-Campoy i Juan Camilo Conde-Silvestre (Chichester: John Wiley & Sons, Ltd, 2012), 582.

⁴⁶ Milroy, "Sociolinguistics and Ideologies in Language History," 581.

jezika⁴⁷. U tome se smislu turska jezična reforma može uklopiti u okvire standardizacije jezika, posebice imajući u vidu činjenicu da je kao standardni jezik imao poslužiti istanbulski idiom, čime je dotad upotrebljavani idiom elite svakako postao nepoželjan, a u nekoj mjeri i nezakonit. Standardizacija jezika u nekim je drugim društvima značila uzdizanje elitnoga jezika na razinu standarda, uz jasan odmak, štoviše i zazor, od dijalektalnoga jezika, smatrajući ga neukim ili priprostim. To je bio slučaj s osmanskim elitnim jezikom i jezikom puka sve do Atatürkove jezične reforme. Naime, snažni utjecaji arapskoga i perzijskoga jezika u osmanskoj su prošlosti također potiskivali lokalni govor koji je elita smatrala grubim i nepodobnim za uporabu u uzvišenije svrhe, primjerice u književnosti, dok je jezikom prestiža postajao jezik prezasićen arapskim i perzijskim utjecajima. Međutim, turska jezična reforma iz 20. stoljeća pretpostavljala je zaokret od elitnoga jezika ka lokalnome; ona je počivala na pretpostavci da je na razinu standardnoga jezika potrebno uzdići upravo lokalni govor utemeljen na istanbulskome idiomu. Kada se govori o standardizaciji jezika, Anipa (2012.)⁴⁸ naglašava važnost leksikografije. Leksikografi su i u turskome slučaju odigrali značajnu ulogu u standardizaciji jezika.

Izražena politička motivacija u pozadini jezične reforme Atatürkove poteze čvrsto uklapa u definiciju jezičnoga planiranja kakvu predlaže Wright; reforma je, naime, počivala na zamisli da se turski jezik, narod i država prikažu modernima i da se pokaže kako Turska može stajati bok uz bok s razvijenijim državama Zapada. Reforma je trebala olakšati i komunikaciju sa Zapadom. Međutim, ne treba zanemariti ni ranije pokušaje pojednostavljenja turskoga jezika i pisma, posebice one koji nisu bili isključivo politički motivirani. Takva su se nastojanja javljala upravo kako bi se olakšala komunikacija između osmanske elite i običnoga puka. Premda je prema Langer i Nesse⁴⁹ pitanje jezičnoga purizma odvojeno od stvarnih poteškoća koje utječu na komunikaciju i naprosto je vezano uz sociološka pitanja poput „ugleda” jezika ili očuvanja ugroženih jezika, turska je jezična reforma svakako, barem djelomično ili barem kao nusprodukt, nastojala premostiti jaz između hermetičnoga elitnog idioma i idioma puka, premda je politička motivacija svakako jasno stajala u pozadini takve odluke.

⁴⁷ Milroy, "Sociolinguistics and Ideologies in Language History," 582.

⁴⁸ Kormi Anipa, "The Use of Literary Sources in Historical Sociolinguistic Research," u *The Handbook of Historical Sociolinguistics*, ur. Juan Manuel Hernández-Campoy i Juan Camilo Conde-Silvestre (Chichester: John Wiley & Sons, Ltd, 2012), 180.

⁴⁹ Langer i Nesse, "Linguistic Purism," 616.

Uzme li se u obzir McColl Millarovo⁵⁰ viđenje makrosociolingvističkoga pristupa, prema kojemu se u makrosociolingvističkim istraživanjima fokus postavlja na proučavanje promjena u društvu i njihova utjecaja na promjene u jeziku, a u prvome se redu misli na društvenu mobilnost, prestiž ili gubitak prestiža, turska se jezična reforma može promatrati iz makrosociolingvističke perspektive. Milroy⁵¹ upozorava da je prestiž sociološko pitanje, a ne lingvističko, te naglašava činjenicu da se prestiž određenoga oblika ne određuje s lingvističke, već sa sociološke strane, primjerice u ovisnosti o pretpostavljenome društvenom statusu ili važnosti određenoga oblika u društvu.

IV. SOCIOLINGVISTIČKA ANALIZA ATAYEVE UPORABE JEZIKA U ROMANU *TUTUNAMAYANLAR*

Turska je književnost od početka 20. stoljeća doživjela mnogo promjena. Bile su to promjene u tematici, književnim postupcima i ulozi književnosti. Od revolucionarnih romana nacionalne tematike turska književnost, između ostaloga, prati razvoj seoskoga, feminističkoga i na koncu egzistencijalističkoga romana. Najveći predstavnik egzistencijalizma, ali i postmodernizma u turskoj književnosti zasigurno je Oğuz Atay. U tursku književnost egzistencijalizam ulazi pedesetih godina 20. stoljeća uvodeći nove teme i koncepte poput egzistencije, smrti, samoubojstva, otuđenja i pobune. Autori koji pišu o ovim temama upotrebljavaju nove pripovjedne tehnike⁵². Mustafa Kurt⁵³ navodi da turski egzistencijalisti uvode promjene u načinu opisivanja mjesta radnje; to su sada mjesta koja glavne junake pritišću i oblikuju njihove postupke i osjećaje. Egzistencijalistički turski roman napušta konvencionalnu kategorizaciju junaka. Više gotovo nema sukoba dobra i zla, bogatstva i siromaštva i sličnih motiva⁵⁴. Egzistencijalistički se junaci nigdje ne uspijevaju zadržati; oni putuju od grada do grada i od četvrti do četvrti. Takav je i protagonist romana *Aylak Adam* („Protuha”) Yusufa Atılgana⁵⁵. Ovi junaci više ne predstavljaju tradicionalne vrijednosti, već same sebe. Oni više ne mare za društvene norme i vrijednosti, već žive u

⁵⁰ Robert McColl Millar, "Social History and the Sociology of Language," u *The Handbook of Historical Sociolinguistics*, ur. Juan Manuel Hernández-Campoy i Juan Camilo Conde-Silvestre (Chichester: John Wiley & Sons, Ltd, 2012), 41.

⁵¹ Milroy, "Sociolinguistics and Ideologies in Language History," 572.

⁵² Mustafa Kurt, „Varoluşçuluğun Türk Edebiyatına Giriş ve İlk Etkileri," *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 1.4 (2009), 152

⁵³ Kurt, „Varoluşçuluğun Türk Edebiyatına Giriş ve İlk Etkileri," 148

⁵⁴ Kurt, „Varoluşçuluğun Türk Edebiyatına Giriş ve İlk Etkileri," 148

⁵⁵ Kurt, „Varoluşçuluğun Türk Edebiyatına Giriş ve İlk Etkileri," 149

vlastitome svijetu i iskustvima. Egzistencijalistički junak smatra da se može izgraditi jedino vlastitim postupcima i odabirima i stoga ne prihvaća vjeru ili bilo što drugo što mu društvo nalaže. On je bačen u svijet i u njemu je sam, pati i guši se u svojoj samoći, čime se naposljetku otuđuje od društva⁵⁶. Neki su od najznačajnijih turskih egzistencijalističkih spisatelja svakako Yusuf Atılgan, Demir Özlü⁵⁷ i Oğuz Atay. Atay je diplomirani inženjer građevine koji je u tursku književnost donio kolosalna književna djela. Premda su čuveni i Atayev roman *Tehlikeli Oyunlar* („Opasne igre”) i zbirka pripovijedaka *Korkuyu Beklerken* („Iščekujući strah”), roman koji je ostavio neizbrisiv trag u turskoj književnosti zasigurno je *Tutunamayanlar* („Oni koji se ne uspijevaju održati”).

Roman *Tutunamayanlar* objedinjuje nekoliko stilova govora. Oni su ponajviše uvjetovani životnom sredinom junaka, njihovom obiteljskom pozadinom, obrazovanjem i ostalim utjecajima poput društvenih očekivanja. Oni se tako mogu promatrati kao sociolekti, odnosno jezični varijeteti obilježeni individuum i društvenim okruženjem. Budući da je književni tekst kao manifestacija jezika, odnosno diskursa legitiman izvor sociolingvističkih istraživanja, obuhvaćajući različite jezične varijetete, roman *Tutunamayanlar* Oğuz Ataya predstavlja pogodan izvor za sociolingvističku analizu. O relevantnosti književnih djela u sociolingvističkim istraživanjima piše i Anipa (2012). Naime, on navodi kako važnu ulogu u razvoju standardnih jezika imaju književnost⁵⁸ i leksikografija⁵⁹. Budući da je književnost sastavni dio jezika, ona je jedna od manifestacija uporabe jezika i kao takva može poslužiti kao valjan izvor podataka za sociolingvistička istraživanja⁶⁰. Autor ističe kako se i stilske figure i retorika, koji se prvenstveno promatraju s književnoga stanovišta i smatraju se književnim sredstvima, također mogu smatrati sociolingvističkim sredstvima, jer su to lingvistički fenomeni koji se mogu opažati i u svakodnevnoj komunikaciji. Drugim riječima, ova književna, odnosno retorička sredstva pomažu prilagoditi jezik različitim funkcionalnim i interaktivnim ciljevima⁶¹. Ovo stajalište dijeli Watts (2012) koji zagovara misao da je svaki tekst, pisani ili usmeni, utjelovljenje diskursa. Budući da se diskursom stvaraju razmišljanja i

⁵⁶ Kurt, „Varoluşçuluğun Türk Edebiyatına Giriş ve İlk Etkileri,” 150

⁵⁷ Kurt, „Varoluşçuluğun Türk Edebiyatına Giriş ve İlk Etkileri,” 148

⁵⁸ Anipa, "The Use of Literary Sources in Historical Sociolinguistic Research," 179.

⁵⁹ Anipa, "The Use of Literary Sources in Historical Sociolinguistic Research," 180.

⁶⁰ Anipa, "The Use of Literary Sources in Historical Sociolinguistic Research," 179.

⁶¹ Anipa, "The Use of Literary Sources in Historical Sociolinguistic Research," 180.

vjerovanja o različitim prirodnim i društvenim fenomenima, svaki diskurs uvijek sadrži jednu ideologiju ili više njih⁶².

Uzme li se u obzir Bellova podjela pristupa sociolingvistici, roman *Tutunamayanlar* može se proučavati iz perspektive sociolingvistike višejezičnosti i etnografsko-interaktivne sociolingvistike. Sociolingvistika višejezičnosti jezikom se bavi na makrorazini, odnosno ona nastoji objasniti kako jezici utječu na razvoj društva, te kako društvo utječe na razvoj jezika⁶³. Etnografsko-interaktivna sociolingvistika proučava produkciju i interpretaciju govora na svim razinama na temelju proučavanja pojedinca ili manje grupe⁶⁴.

Budući da Atayev roman *Tutunamayanlar* obiluje jezičnim akrobacijama povezanim s društvenom zbiljom Atayevih junaka, ali i samoga autora, ovaj je roman valjan izvor za sociolingvističku analizu. No, kako bi se analiza jezika bolje razumjela, potrebno je osvrnuti se i na sadržaj romana. Kratak pregled radnje poslužit će kao kontekst u kojemu se jezik upotrebljava.

Tutunamayanlar je uz *Tehlikeli Oyunlar* jedan od romana kojima je Oğuz Atay uveo postmodernizam u tursku književnost. Ovaj postmodernistički, egzistencijalistički roman govori o potrazi glavnih junaka Selima i Turguta za pravim, autentičnim identitetom. Oni su društveni marginalci koji tursko društvo optužuju za kolektivizam. Turgut je inženjer građevine koji iz novina doznaje za samoubojstvo svojega školskog prijatelja Selima. U nastojanju da razriješi tajnu Selimove smrti, Turgut odlazi u Ankaru gdje se susreće s nekoliko Selimovih prijatelja s kojima razgovara. Iz ovih razgovora Turgut izvlači fragmente iz Selimova života koje nastoji objediniti i poput slagalice uklopiti u sliku koja će mu rasvijetliti razloge Selimova samoubojstva. Pokušavajući dokučiti zašto je njegov školski prijatelj digao ruku na sebe, Turgut počinje čitati Selimove stare tekstove. Selimovi ga tekstovi uvlače u propitivanje vlastitoga života i vlastite svrhe. Turgut uviđa da se Selim otuđio od društva jer se u njemu nije uspio održati. Vrlo vještim stilom pisanja autor romana gotovo oživljava Selima koji svojim snažnim i uvjerljivim tekstovima, pričama i razmišljanjima Turgutu pomaže osvijestiti činjenicu da je i on marginalac, što u Turgutu budi potrebu za odlaskom. Turgut tako uzima svoje stvari, napušta suprugu i djecu te odlazi na

⁶² Richard J. Watts, "Language Myths," u *The Handbook of Historical Sociolinguistics*, ur. Juan Manuel Hernández-Campoy i Juan Camilo Conde-Silvestre (Chichester: John Wiley & Sons, Ltd, 2012), 587.

⁶³ Bell, *The guidebook to sociolinguistics*, 9.

⁶⁴ Bell, *The guidebook to sociolinguistics*, 11.

dugo putovanje u nepoznato, a svoju priču i priču o Selimu Turgut zapisuje. Takvu knjigu predaje jednome putniku u vlaku kako bi je predstavio svijetu.

4.1 ZNAČAJKE ATAYEVA IDIOMA

Oğuz Atay izrazito se volio poigravati jezikom. To je činio na nekoliko načina: od spajanja riječi, preko zanimljivih načina sufiksacije riječi, kovanja neologizama i kalkiranja, do uporabe osmanskoga jezika. Atay parodizira i poigrava se slojevima i svojstvima jezika koji su ranije bili aktualni u Turskoj, a to je u prvome redu osmanski. Njegov je jezik autentičan jezik koji nema samo pripovjedačku ulogu, već postaje sastavni dio radnje. Ovaj je roman ispisan jezikom na koji turska književnost nije bila naviknuta; to više nije čisti, ogoljeni jezik intelektualca ili dijalekt anadolskoga seljanina, već kompleksan i dinamičan jezik koji se neprestance mijenja⁶⁵. To je šaljiv i ironičan jezik koji je Atay oblikovao vrlo pažljivo. Iz Atayeva se romana može vidjeti da je inspiraciju po pitanju uporabe jezika crpio iz Joyceova romana *Uliks*. James Joyce u svojem je romanu, kao što će to Atay učiniti otprilike četiri desetljeća kasnije, vrlo vješto baratao jezikom; spajao je grupe riječi, upotrebljavao je onomatopeje, a u dijelu je romana izostavio znakove interpunkcije⁶⁶. No, Atayev je jezični izričaj uvelike oblikovan i njegovim junacima.

Turgut Özben, jedan od dvaju glavnih junaka Atayeva romana, zaposleni je inženjer građevine. Njegov govor karakterizira uglavnom uporaba čistoga, reformiranoga turskog jezika bez osmanskih primjesa. U jednome dijalogu sa Selimom Turgut počinje upotrebljavati osmanske izraze, što Selim odmah primjećuje i govori Turgutu da ga je smatrao sljedbenikom Muallima Nacija⁶⁷, čime želi skrenuti pozornost na to da je Turgutu inače svojstven čisti turski jezik. Uporaba čistoga turskog jezika odlika je reformiranoga jezika, a Turgutova povezanost s Atatürkovim idealima vidljiva je i u drugim dijelovima romana poput Turgutova sna o sultanu Abdulhamitu, kada Turgut shvaća da je on Atatürk izdanak i da pred sultanom ne smije osjećati strah.

Drugi je glavni junak Selim Işık koji ima nešto drukčiju obiteljsku pozadinu. On je rođen u Anadoliji u seoskome konaku. Njegova je baka, kako Selim piše u svojim pjesmama,

⁶⁵ Ecevit, „Ben Buradayım...” *Oğuz Atay'in Biyografik ve Kurmaca Dünyası*, 261.

⁶⁶ Ecevit, „Ben Buradayım...” *Oğuz Atay'in Biyografik ve Kurmaca Dünyası*, 260.

⁶⁷ Osmanski pjesnik, zagovarao uporabu jednostavnoga turskog jezika i napisao rječnik turskoga jezika „Lugat-i Nâci”.

imala osmansko strpljenje, a otac mu je kao mladić govorio starim turskim jezikom. Selimov je jezik siromašan i vezan slogovnim metrom kojega se Selim želio osloboditi. Premda je sebe smatrao Atatürkovim izdankom, Selim u svojim pjesmama navodi kako kao dijete nije mogao pojmiti značenje kemalizma. On je tada još pokušavao shvatiti „kažnjive i oštre” principe islama kojima ga je poučavala Gülsüm⁶⁸. Premda je Selimov otac bio službenik, a majka je bila srednjoškolski obrazovana, Selim je svoje djetinjstvo proveo u prilično konzervativnu okruženju. Međutim, u vrijeme nakon Drugoga svjetskog rata u turskome se društvu pojavilo opće oduševljenje engleskim i francuskim jezikom. Selimov je otac u to vrijeme također naučio upotrebljavati francuske izraze prateći ostale pripadnike reformiranoga društva. Pod takvim je utjecajima oblikovan i Selimov govor. Selim se kasnije upisao u gimnaziju, a potom i na fakultet, što je također oblikovalo njegov govor.

O ulozi obitelji, odnosno roditelja na razvoj djetetova jezika govori McColl Millar (2012) navodeći pojam jezične asimilacije. Riječ je o prihvaćanju dominantnoga jezika i odbacivanju manjinskoga, a u kontekstu obitelji autor navodi kako do jezične asimilacije može doći i kada roditelji djecu ne poučavaju etničkome jeziku. Taj je jezik u određenome okruženju uglavnom bespotreban i nikome ne može koristiti u budućnosti⁶⁹. U tome se smislu može promatrati i Selimov govor, ali i govor njegove obitelji. Upotrebljavajući stare osmanske riječi koje je sada potrebno zamijeniti novima, Selim i njegova obitelj zaostajali su za svojim suvremenima. Stoga je bilo potrebno prepustiti se novim jezičnim trendovima, onako kako je to činio Selimov otac.

Grzega (2012) navodi kako govornikov jezik oblikuju publika, vrsta diskursa, komunikacijski cilj i sintaktički kontekst⁷⁰. U romanu *Tutunamayanlar* mogu se pratiti promjene u govoru ovisno o navedenim čimbenicima. To posebice dobro pokazuju poglavlja napisana u enciklopedijskome stilu jer ona sadrže enciklopedijski diskurs. Riječ je u prvome redu o *Enciklopediji neobičnih stvorenja*. Članke iz ove enciklopedije karakteriziraju formalan ton i gramatička obilježja formalnoga jezika, poput redovite i pravilne uporabe kopule „-Dir”, durativne forme „-mAktA”, prezenta na „r”, probrana vokabulara i sl.

⁶⁸ Naime, Selim u ovoj pjesmi govori kako se u velikim gradovima slabo vodi računa o vjeri, što za njega predstavlja svojevrsan izvor srama. Navodi kako se vjerski odgoj zapostavlja i kako je jedini vjerski odgoj koji djeca primaju onaj za koji su zaslužne kućne pomoćnice što dolaze sa sela. Takva je i Gülsüm koju Selim naziva vjerskom predstavnicom seoske klase (Oğuz Atay, *Tutunamayanlar* (Istanbul: İletişim Yayınları, 2017), 220.)

⁶⁹ McColl Millar, "Social History and the Sociology of Language," 55.

⁷⁰ Joachim Grzega, "Lexical-Semantic Variables," u *The Handbook of Historical Sociolinguistics*, ur. Juan Manuel Hernández-Campoy i Juan Camilo Conde-Silvestre (Chichester: John Wiley & Sons, Ltd, 2012), 278.

Primjerice, govoreći o neobičnim stvorenjima koja se ne uspijevaju održati, autor enciklopedijskoga članka piše:

„Beklenmedik zamanlarda sahiplerine saldırmakta ve evden kovulunca da bir türlü gitmeyi bilmemektedirler.”⁷¹

Uz poglavlja ispisana enciklopedijskim stilom, u romanu postoje i poglavlja napisana u formi pjesme. U ovome slučaju enciklopedijski diskurs zamijenjen je poetskim. Ovu vrstu diskursa karakteriziraju jezik, stil i forma poezije, primjerice:

<i>„Sabah erken kalkarım</i>	<i>„Jutrom rano ustajem</i>
<i>Ne yüzümü yıkarım</i>	<i>Çak ni lice ne perem</i>
<i>Ne sokağa çıkarım.</i>	<i>Na ulici me ne vide.</i>
<i>Kışın soba yakarım</i>	<i>Zimi vatru podlažem</i>
<i>Yazın camdan bakarım</i>	<i>Ljeti se kroz prozor osvrćem</i>
<i>Hayattan yok çıkarım.”⁷²</i>	<i>U životu korist ne primjećujem.”</i>

4.2 NEOLOGIZMI I IGRE RIJEČIMA

Atay je u turskoj književnosti poznat i po vještu kreiranju novih riječi. Neologizmi su najzastupljeniji u poglavlju *İkinci Şarkı* („Druga pjesma”). To je dvadesetak stranica dugo poglavlje u kojemu Atay ukratko predstavlja sedmorice „proroka”. To su proroci koji su živjeli prije nekoliko tisuća godina, a na područja Anadolije došli su prosvijetliti lokalno stanovništvo. Kako je *Tutunamayanlar* roman koji obiluje primjerima kolažnosti, tako je „Druga pjesma” zapravo nastavak Selimovih komentara na vlastite pjesme koje opisuju njegov život ranije u romanu. Selim čitatelju najprije donosi kratke biografije sedmorice proroka, odnosno „...osobne dokumente koji se nalaze u arhivima Policijske uprave Ortu Alga.⁷³” Kako bi bolje dočarao starost tih dokumenata, Atay se poigrava jezikom i donosi mnoštvo primjera neologizama, od kojih se neki nalaze u tablici u nastavku.

⁷¹ Atay, *Tutunamayanlar*, 151.

(„Iznenada napadaju svoje vlasnike, a kada ih se istjera iz kuće, nikako ne znaju otići.”)

⁷² Atay, *Tutunamayanlar*, 123.

⁷³ Atay, *Tutunamayanlar*, 184.

Neologizam	Suvremeni turski	Prijevod na hrvatski
<i>saklanti</i>	arşiv	arhiv
<u><i>evsiz</i></u>	bekâr	neoženjen
<i>yaşil</i>	yeşil	zelen
<i>yaratıkotacılığı</i>	baytarlık	veterina
<i>karal</i>	esmer	crnomanjast
<i>sakalsaçkeser</i>	berber	brijač
<i>bilgesevi</i>	felsefe	filozofija
<u><i>günbatımı</i></u>	akşam	večer
<i>törebilim</i>	hukuk	pravo
<i>gökçeses</i>	müzik	glazba
<i>yaşsız</i>	genç	mlad
<i>betikdizim</i>	matbaa	tisak
<i>günlükbetik</i>	gazete	novine
<i>devdenizi</i>	okyanus	ocean
<i>düzgünayak</i>	dans	ples
<i>güzelçizi</i>	resim	slikanje

Tablica 1. Primjeri Atayevih neologizama u romanu *Tutunamayanlar*

Kako se može primijetiti iz podcrtanih primjera u tablici, neki su Atayevi neologizmi uspješni zaživjeli u stvarnome turskom jeziku.

Atay je vrlo dobro poznao gramatiku i morfologiju turskoga jezika pa je tako upotrijebio njegovu svojstvenost da spaja dvije riječi u jednu kako bi se dobila nova riječ s novim značenjem. Atay je u kovanju novih riječi bio vrlo kreativan, što se može ilustrirati s pomoću nekoliko doslovnih prijevoda neologizama u tablici ispod.

Neologizam	Doslovni prijevod
<i>sakalsaçkeser</i>	rezač brade i kose (brijač)
<i>gökçeses</i>	nebeski zvuk (glazba)
<i>devdenizi</i>	divovsko more (ocean)
<i>güzelçizi</i>	lijepo crtanje (slikanje)

Tablica 2. Primjeri i doslovni prijevodi Atayevih neologizama u romanu *Tutunamayanlar*

Prema Ecevit⁷⁴ Atayeva je uporaba neologizama zapravo parodija čistoga turskog jezika, tzv. *öztürkçe*. Ecevit navodi primjere poput *yumurtasal* (*elips*)⁷⁵, *zorbilim* (*cebir*)⁷⁶ i *koşunuğraş* (*atletizm*)⁷⁷. Ovo svakako jest referenca na čisti turski jezik uzme li se u obzir činjenica da se radi o starim „dokumentima”; to znači da je takav jezik mogao biti samo čisti turski jezik bez silnih primjesa arapskoga i perzijskoga vokabulara koje su prevladavale u vrijeme Osmanskoga carstva. Može se zaključiti da se autor uporabom neologizama svakako želi referirati, a i kritizirati reforme turskoga jezika koje su nastupile tridesetih godina 20. stoljeća, kada je iz uporabe izbačeno arapsko pismo i kada je velik broj posuđenica iz arapskoga i perzijskoga jezika bio izbačen, a njihovo mjesto zauzele su nove turske riječi. Kroz sljedeći se primjer može naslutiti autorova kritika upućena jezičnoj reformi, a ulomak potkrepljuje i autorova razmišljanja o uporabi čistoga turskog jezika.

*„...büyük bir olasılıkla derdim ki görüyorsun türkçe kelimeler de kullanıyorum arada öz türkçeye dargınlığım kalmadı tabî kimse bilmiyordu benim dargın olduğumu...”*⁷⁸

⁷⁴ Ecevit, „Ben Buradayım...” *Oğuz Atay'ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası*, 262.

⁷⁵ elipsa

⁷⁶ algebra

⁷⁷ atletika

⁷⁸ Atay, *Tutunamayanlar*, 536.

(„...vrlo bih vjerojatno rekao vidiš da katkad upotrebljavam i turske riječi nisam više srdit na čisti turski naravno nitko nije ni znao da sam bio...”)

Na jezičnu se reformu Atay referira i kroz ulomak iz Turgutove biografije koju je napisao sa Selimom. Turgut je kao dijete bio zbunjen riječima koje je iznjedrila turska jezična reforma što ovako komentira:

*„Okulda ilk öğrendiğim gerçeklerden biri de babamın -sonra peder oldu- beni yanlışlıkla mektep yerine okula gönderdiği oldu. Önüümüze alfabe adında anlaşılmaz bir kitap koydular. Babam, ona da elifba dedi. Okulla babamı uzlaştırmaya imkân yoktu.”*⁷⁹

Grzega (2012) u svojem članku daje pregled glavnih razloga za kovanje neologizama i oblikovanje postojećega leksika, bilo na svjesnoj ili nesvjesnoj razini. Neke su od njih onomaziološka nejasnost, koja označava da govornik ne može pridijeliti ispravan naziv određenoj pojavi, te dominacija prototipa, koja se odnosi na nejasnu razliku između nadređenoga i podređenoga pojma zbog istaknutosti prototipa određene kategorije u stvarnome svijetu. Autor navodi i društvene razloge, institucijsko i vaninstitucijsko propisivanje, odnosno zabranjivanje jezičnih pojava u cilju raslojenja društva, laskanje, vrijeđanje, prikriveni jezik, koji se odnosi na uporabu riječi koje neprilične aspekte nekoga koncepta stavljaju u drugi plan, primjerice izbjegavanjem morfema koji stvaraju takve asocijacije. Ovomu je slično tabuiziranje koje podrazumijeva izbjegavanje zabranjenih izraza ili koncepata. Autor navodi i estetsko-formalne razloge koji podrazumijevaju izbjegavanje riječi fonetski sličnih ili identičnih riječima s negativnim konotacijama, te komunikativno-formalne razloge, igre riječima, uporabu pretjerano dugih riječi itd. Grzega navodi i važnost koncepta koju određuje kultura; primjerice, nešto može biti vrlo važno za određenu skupinu društva, ali ne i za ostale pripadnike toga društva. Autor navodi kako promjene u leksiku potiču i promjene u svijetu, odnosno promjene u onome što se definira riječima, a uz ovo se usko vezuju i promjene u kategoriziranju pojavnosti u stvarnome svijetu. Nadalje, razlozima leksičkih promjena pripada i promjena u prestižu ili pomodnosti određenoga jezika ili jezičnoga varijeteta, obrasca stvaranja riječi, figurativnih obrazaca i sl.⁸⁰

U Atayevu se idiomu mogu pratiti neki od navedenih čimbenika što utječu na stvaranje novoga ili mijenjanje postojećega leksika. Primjerice, institucijski i vaninstitucijski jezični preskriptivizam, odnosno proskriptivizam može se pratiti u cijelome romanu. Mijenjajući jezik iz čistoga turskog jezika u osmanski i obratno, autor se referira na konfuziju

⁷⁹ Atay, *Tutunamayanlar*, 74.

(„Jedna od prvih činjenica što sam ih usvojio u školi bila je to da me tata – kasnije je postao otac – namjesto u mekteb greškom poslao u školu. Postavili su pred nas neku nerazumljivu knjigu koja se zove 'Abeceda'. Tata je to zvao alfabetom. Nije bilo moguće usuglasiti tatu i školu.”)

⁸⁰ Grzega, "Lexical-Semantic Variables," 275.

izazvanu jezičnim reformama i neprestanim jezičnim promjenama koje propisuju, odnosno zabranjuju vlasti ovisno o aktualnoj političkoj orijentaciji državnoga vrha. Konfuzija u praćenju novih trendova nametnutih od državnoga vrha s jedne strane, a s druge strane vraćanje osmanskoj i islamskoj tradiciji, očituju se i u Selimovim pjesmama gdje se miješaju utjecaji košme i *aruz-metra*⁸¹. O poteškoćama koje je iznjedrila jezična reforma, a posebice promjena pisma, govori i Turgut navodeći kako Turci vole tiskati knjige velikim slovima kako im nova slova ne bi pobjegla između redaka⁸². Konkretniji primjer institucijskoga pro- i preskriptivizma vidljiv je u sljedećoj rečenici, gdje autor očito aludira na jezičnu reformu iz 20. stoljeća:

*„...eskiden sigara içmek memnuydu, şimdi yasaktır...”*⁸³

Kada je riječ o prikrivenome jeziku kakvim ga definira Grzega, on se također može pratiti u Atayevu idiomu. Primjerice, govoreći o junacima svojega romana koje smatra nesposobnima za normalan život unutar zajednice, autor stvara nove riječi sastavljajući nekoliko riječi u jednu veliku riječ. Atay tako donosi primjere poput *Türkçeleştirilmişigibigiller* („porodica onih koji kao da su prilagođeni turskome jeziku”), *kayamehmetturgutgiller* („porodica Kaja, Mehmeta i Turguta”), *kendinisevengiller* („porodica samodopadnika”), *birtürlügerçeklerigöremediğiinbaşkalarınınsevğisinemuhtaçgiller* („porodica onih kojima je potrebna tuđa ljubav jer nikako ne uspijevaju vidjeti istinu”), *durbakalımhelecilik* („običaj da se govori 'Stani malo'”), *kendinibeğenmişçesinesankibizdenöncebirşeysoylenmemişçesinegiller* („porodica nas samodopadnika prije kojih kao da nitko ništa nije rekao”) i sl. Uporabom takvih novih riječi Atay se služi prikrivenim jezikom, odnosno izbjegava izravno navođenje uvredljivih ili negativnih aspekata koje ovakvi nazivi podrazumijevaju. Stavlja ih u drugi plan tako da se oni i dalje mogu naslutiti, no nisu sadržani u samoj riječi. Ovakva se uporaba jezika može svrstati i u Grzeginu kategoriju pretjerano dugih riječi.

⁸¹ Atay, *Tutunamayanlar*, 157.

(„Ne var ki, bu bölümlerde de aruz ve koşmaların etkisiyle bazı zorlamalar yapıldığı gözden kaçmıyor.” - „Međutim, jasno je da su i ovi dijelovi nužno podlegli utjecajima aruz-metra i košme.”)

⁸² Atay, *Tutunamayanlar*, 577.

(„Bizdeki kitapların çoğu iri harflerle basılıyor Olric. Kültür seviyemizi gösteriyor bu iri harfler. Okumayı yeni öğrenen bir millet olduğumuz için iri harfleri tercih ediyoruz. Daha harfleri yeni söktüğümüz için, onları satırlar arasında kaybetmekten korkuyoruz.” - „Kod nas se knjige uglavnom tiskaju velikim slovima, Olric. Ta su velika slova dokaz naše civiliziranosti. Velika slova volimo jer pripadamo narodu koji je tek naučio čitati, a budući da smo slova naučili tek nedavno, bojimo se da bismo ih mogli izgubiti među recima.”)

⁸³ Atay, *Tutunamayanlar*, 497.

(„...pušenje je prije bilo nedopušteno, sada je zabranjeno...”)

U ranije navedenim primjerima uočljiv je sufiks *-gil*. On se u turskome jeziku najčešće upotrebljava za tvorbu imenica koje označuju porodicu životinjskih i biljnih vrsta, primjerice *kedigiller* („mačke”), *köpekgiller* („psi”), *papatyagiller* („glavočike”) i sl. Atay u romanu svoje junake zaista i predstavlja kao posebnu vrstu vješto se služeći fleksibilnošću turskoga jezika i zanimljivim sufiksima. Primjerice, upotrebljavajući izraz *kayamehmetturgutgiller*, Turgut govori da imena postoje kako bi se mogla diferencirati međusobno različita živa bića. Međutim, za sebe i svoje prijatelje Kayu i Mehmeta Turgut smatra kako pripadaju istoj porodici. On želi reći da su oni vrsta koja živi malograđanskim životom, a to je stil života koji Atay u romanu kritizira i ironizira.

Objedinjujući sve „one koji se ne uspijevaju održati” pod zajednički nazivnik *-giller*, odnosno „vrsta” ili „porodica”, Atay izdvaja ovu skupinu kao posebnu vrstu koja zbog svojih duševnih stanja ne može opstati u društvu⁸⁴. To je vrsta koja pati pod pritiskom društva. Oni su lišeni normalnoga života, neprestance imaju duševnih i tjelesnih poteškoća i nerijetko dižu ruku na sebe⁸⁵. Atay je ovu vrstu opisao i u obliku duhovite enciklopedijske natuknice pod nazivom *disconnectus erectus*, što je ujedno dobar primjer Atayeva jezičnoga ludizma. On se ne poigrava samo turskim jezikom, već i stranim. *Disconnectus erectus* prema Atayu je nesposobna, plaha i naivna životinja koja nalikuje čovjeku, no nije kadra sama tumačiti zbivanja oko sebe, već je vrlo povodljiva. Njezin je izlov zabranjen zbog zaraznoga mesa, no još ima onih koji preprodaju meso ovih životinja ili ih drže u kućama kao kućne ljubimce. Prema enciklopedijskoj natuknici ove bi se životinje trebale držati okupljene i zatvorene na jednome mjestu. *Disconnectus erectus* tobožnji je latinski naziv vrste *tutunamayan*, odnosno „onoga koji se ne uspijeva održati”, „otpadnika” ili „gubitnika”. *Tutunamayan(lar)* je jedna od Atayevih najpoznatijih kovanica u turskome jeziku.

⁸⁴ Ecevit, „Ben Buradayım...” *Oğuz Atay'ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası*, 291.

⁸⁵ Ecevit, „Ben Buradayım...” *Oğuz Atay'ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası*, 292.

U kontekstu Grzegine podjele čimbenika koji utječu na kreiranje neologizama i na druge leksičke promjene, u Atayevu se romanu mogu opažati i leksičke promjene uvjetovane izmjenama u definiranju pojavnosti u stvarnome svijetu, kao što ilustriraju primjeri niže:

„Benim radyom da komple: teyppikapradyodikışmakinesielektrikütüsü bir arada.”⁸⁶

i

„Ayrıca, bir filmçekmemakinemiz, yıkarkururütöleryerleştirir bir çamaşır makinemiz var.”⁸⁷

Referirajući se na najnovije i najmodernije predmete (pojavnice stvarne samo u svijetu Atayeva romana), autor im mora pridružiti novu odrednicu. U ovome slučaju to čini s pomoću jezičnoga ludizma.

4.3 OSMANSKI STIL

Osim kovanja neologizama i poigravanja riječima i sufiksima, Atay u svojem romanu *Tutunamayanlar* upotrebljava i osmanski turski jezik. Osmanski je prisutan u različitim dijelovima romana. Primjeri poglavlja koja obiluju osmanskim jezikom objašnjenja su Selimovih pjesama te poglavlja *Hilkat* („Postanak”), *Hadisat* („Događaji”) i *Tatbikat* („Primjena”)⁸⁸. Ecevit⁸⁹ navodi kako je, kada je riječ o uporabi osmanskoga vokabulara, u Atayevu romanu najprisutnija parodija osmanskoga turskog jezika. Ove su parodije odraz shvaćanja jezika koji su tadašnji intelektualci nastojali iskorijeniti⁹⁰.

Poglavlja *Hilkat*, *Hadisat* i *Tatbikat* zapravo su potpoglavlja jednoga većeg poglavlja pod imenom *İlmihal*⁹¹. Ovo poglavlje čitatelju daje uvid u Selimovo poimanje turske povijesti. On smatra da se istinski izvor Turaka može pronaći jedino u narodu *Yedi Işık* („Sedmorica lučonoša”). To je izmišljen narod koji je prema Selimu došao iz Srednje Azije na područja Anadolije i ostavio važan trag u turskoj povijesti. Selim govori kako su oni prema

⁸⁶ Atay, *Tutunamayanlar*, 338.

(„A moj radio ima sve: to je magnetofon, gramofon, radio, šivaći stroj i električno glačalo, sve u jednom.”)

⁸⁷ Atay, *Tutunamayanlar*, 338.

(„Osim toga, imamo i apart za snimanje filmova i perilicu rublja koja pere, suši, glača i posprema.”)

⁸⁸ Ecevit, „Ben Buradayım...” “Oğuz Atay’ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası”, 261.

⁸⁹ Ecevit, „Ben Buradayım...” “Oğuz Atay’ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası”, 261.

⁹⁰ Ecevit, „Ben Buradayım...” “Oğuz Atay’ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası”, 361.

⁹¹ İlmihal je knjiga za podučavanje osnova vjerovanja i pravila islama.

nekim izvorima stigli iz Kine u okolicu današnjega Sivasa, a njihova je zadaća bila prosvijetliti Anadoliju.

*„Birinci şarkıda da açıkladığımız gibi, Orta Asya'dan Çin'e kaçan Orkan ve altı arkadaşı, sonunda Çin'den de ayrılmak zorunda kalmışlar ve Anadolu'ya gelerek biraz da oraları aydınlatmaya karar vermişlerdi.”*⁹²

Prve je godine u Sivasu sedmorica provela u bijedi, no kad su svladali čisti turski jezik i pismo, pripremili su jedno kolosalno djelo „koje narod izvodi na pravi put”⁹³. Ono se sastoji od 77 poglavlja koja se uglavnom bave „načelima novoga poretka”⁹⁴. Riječ je o vjerskome udžbeniku *İlmihal*. *İlmihal* donosi priču o sedmorici prijatelja. To su proroci koji su stigli u ratom i neznanjem opterećenu Anadoliju. Te su krajeve po dolasku obrazovali, izliječili i civilizirali. „Oni su donijeli svu čistoću, umjerenost, raskoš i stabilnost Srednje Azije.”⁹⁵ Prorok Orkan došao je na područja Anadolije prenijeti vjeru i svjetlost, a proroci su bili i prenositelji pravde i moći.

Selim čitatelju donosi „pojednostavljene” ulomke iz *İlmihala*. Ti su dijelovi napisani na teško razumljivu osmanskome jeziku kao u primjerima niže.

*„Bidâyette cemiyyet vardı. Cemiyyet, ne halkedilmişti, ne de halkedilmemişti.”*⁹⁶

ili

*„Takdir-i İlâhi'nin mümkün kıldığı nev-i beşerin idame-i hayat edebilmesi için elzem olan muvazene unsuru ise, Müşfik Salgan'ın şahsında tebellür eder.”*⁹⁷

Priča iz *İlmihala* svakako je autorova referenca na islamizaciju i turcizaciju Male Azije. Riječ je o islamizaciji i turcizaciji koje su nastupile u 11. stoljeću dolaskom Seldžuka na prostore Anadolije⁹⁸.

⁹² Atay, *Tutunamayanlar*, 203

(„Kako smo kazali i u prvoj pjesmi, Orkan i šestorica njegovih prijatelja, bjegunaca iz Srednje Azije u Kinu, morali su naposljetku otići i iz Kine, pa su odlučili otići u Anadoliju i malo prosvijetliti i te krajeve.”)

⁹³ Atay, *Tutunamayanlar*, 203

⁹⁴ Atay, *Tutunamayanlar*, 204

⁹⁵ Atay, *Tutunamayanlar*, 207

⁹⁶ Atay, *Tutunamayanlar*, 205

(„U početku bijaše zajednica. Zajednica ne bijaše stvorena niti nestvorena.”)

⁹⁷ Atay, *Tutunamayanlar*, 206

(„U Blagome Salganu očituje se pak čimbenik ravnoteže neophodan za opstanak ljudske vrste što je proistekla iz volje Božje.”)

⁹⁸ Ahmet Yaşar Ocak, *İslam Ansiklopedisi*, s.v. "ANADOLU," pristupljeno 15. ožujka 2020., <https://islamansiklopedisi.org.tr/anadolu#3-anadolunun-turklesmesi-ve-islamlamasi>.

Atay osmanizme u romanu upotrebljava vrlo često. Ponekad kroz svoje junake promišlja o jezičnim reformama i propituje ulogu osmanizama, odnosno neologizama u turskome jeziku. Tako autor donosi primjer u kojemu se Selim pita zašto bi umjesto riječi *muhtasar* („kratak”, „sažet”) trebao reći *özgel*⁹⁹. U ovome je slučaju riječ *özgel* Atayev neologizam skovan prema turskim tvorbenim modelima, baš kako se to činilo i tijekom Atatürkovih jezičnih reformi.

Osmansko se naslijeđe u romanu nerijetko predstavlja u podrugljivu i negativnu svjetlu. Tako, primjerice, Turgut u dijalogima sa Selimom zna prigovoriti Selimu da previše upotrebljava osmanske izraze, što se može oprimjeriti dijalogom niže. Osmanske su riječi podcrtane.

*„ ‘Bazı telâffuz hatalarına rağmen kıraatiniz fena değil, Turgut Bey oğlumuz, ’
diyerek Turgut’un yanağını okşadı Selim.*

*Turgut: ‘Eski Osmanlı ediplerine çok özendiğiniz ayân oluyor efendim,’ dedi.
‘Beni gözünüze kestirdiniz galiba.’*

*‘Bu sözdeki imâyı anlamamış olalım ve tarihî vazifemizi ifaya devam edelim...’*¹⁰⁰

Ono što je zanimljivo u ovakvim primjerima jest da i Turgut nesvjesno upotrebljava osmanske riječi, čime autor želi skrenuti pozornost na to da je čak i onima koji su se silno trudili upotrebljavati čisti turski jezik bilo teško u potpunosti izbaciti osmanski jezični element. Ovakvi primjeri pokazuju da je Atay bio protivnik osmansko-islamske tradicije Turaka, no autor također pokazuje kakav su utjecaj jezične reforme imale na običnoga Turčina, o kojim je on pitanjima razmišljao i kako se prilagodio „novome jeziku” i novome alfabetu.

⁹⁹ Atay, *Tutunamayanlar*, 650.

Slijedeći turske tvorbenne modele i korijen riječi, „özgel” bi se moglo prevesti novokovanicom „sržan” (umjesto postojeće riječi „jezgrovit” koja je nastala identičnom tvorбом) jer „öz” označava srž, bit ili suštinu nečega. Konkretno je primjer Selimove uporabe ove riječi u nastavku: „*Sonra, muhterem münekkit, ‘muhtasar’ kelimesini kullanmama takılmış. Ne yapacaktım yani? ‘Özgel’ mi diyecektim?’*” („Zatim je cijenjeni kritičar zapeo za to što upotrebljavam riječ „sažet”. Mislím, što sam trebao? Pa neću valjda reći ‘sržan’?”)

¹⁰⁰ Atay, *Tutunamayanlar*, 57

(„ ‘Unatoč nekím pogreškama u izgovoru, ne čitate loše, dragi gospodine Turgute.’, rekao je Selim i pogladio Turguta po obrazu.

‘Jasno je kao dan da ste vrlo privrženi starim osmanskim književnicima, gospodine. Izgleda da ste se okomili na mene.’, odgovorio je Turgut.

‘Pretparajmo se da nisam razumio Vašu insinuciju i nastavimo izvršavati svoju povijesnu dužnost...’”)

Proučavajući uporabu osmanizama sa sociolingvističkoga stanovišta, moguće je osvrnuti se na nekoliko teorija. Naime, Grzega (2012) u svojem članku govori o tome kako su stilovi govora uvjetovani i pretpostavljenom publikom. Autor govori o jezičnim promjenama uvjetovanim željenim ciljevima i učincima u komunikaciji. On navodi kako govornik svoj govor može oblikovati ovisno o tome kako želi zvučati; on, primjerice, može zvučati uvjerljivo, jasno, pristojno, dominantno, duhovito i sl. Ovo dakako ovisi o govornikovoј publici. Prema Grzegi, ako publika govornikov stil govora smatra sličnim svojem, a govornik želi da ga ta publika prihvati, tada će govornik imitirati govor publike. Ovu pojavu autor naziva maksimum statike. S druge strane, ako govornik ima drukčiji stil govora od govora publike, a publika cijeni njegovu različitost, tada će govornik inovirati svoj govor kako bi se razlikovao od govora publike. Ovu je pojavu autor nazvao maksimum dinamike¹⁰¹. Primjer maksime statike vidljiv je u poglavlju *İlmihal*¹⁰². Kako su proroci iz ovoga poglavlja upotrebljavali stari (čisti) turski jezik, po dolasku u Anadoliju najprije su morali naučiti standardni jezik. Taj je jezik bio visoki osmanski jezik:

*„Sivas'ta ilk yıllar yoksulluk içinde geçmiş, fakat yazı dili öğrenildikten sonra aydınlatma bakımından büyük işler başarılmıştı. Öztürkçenin zorlukları yenildikten sonra -yani bu dil bir yana bırakıldıktan sonra- yeni ve zengin bir dille, halkı doğru yola getiren büyük bir eser hazırlanmıştı.”*¹⁰³

Prihvatanje jezika publike, a ne inoviranje njezina jezika, primjer je maksime statike. Publika je u ovome slučaju anadolsko stanovništvo, a jezik koji je potrebno prihvatiti ovdje je osmanski jezik, jer njime govori publika. Usvajanje jezika lokalnoga stanovništva primjer je i jezične asimilacije, pojave pri kojoj je manjinski jezik potrebno zamijeniti dominantnim. McColl Millar (2012) navodi kako se jezična asimilacija može odviti iznenada, posebice kada je broj govornika nekoga jezika malen ili kada neki tragičan događaj premjesti znatan dio govornika nekoga jezika na drugo mjesto (primjerice bolest, prirodne katastrofe, genocid i sl.)¹⁰⁴ U slučaju jezične asimilacije u romanu riječ je o malenu broju govornika čistoga turskog jezika koji su se sa zadaćom prosvjetljenja Anadolije našli na geografskome području gdje se govori drugi jezik. Ono što je opisano u romanu svakako ne odgovara stvarnosti jer je

¹⁰¹ Grzega, "Lexical-Semantic Variables," 274.

¹⁰² Atay, *Tutunamayanlar*, 205.

¹⁰³ Atay, *Tutunamayanlar*, 203.

(„Prve godine u Sivasu protjecale su u neimaštini, no nakon svladavanja standardnoga jezika mnogo se toga postiglo po pitanju prosvjetljenja. Kada su poteškoće čistoga turskog jezika bile prevladane - odnosno kada se taj jezik ostavio po strani - novim i bogatim jezikom pripremljeno je veliko djelo što narod izvodi na pravi put.”)

¹⁰⁴ McColl Millar, "Social History and the Sociology of Language," 54.

zapravo riječ o dijakronijskim jezičnim varijetetima, a ne o dijatopijskim, tj. radi se o odnosu osmanskoga i čistoga turskog jezika pa se ne može govoriti o teritorijalnome raslojavanju jezika.

Kada je riječ o čistome turskom jeziku koji su upotrebljavali Sedmorica lučonoša, on također čini dio jezika Atayeva romana. Riječ je o 134. stihu „Druge pjesme”¹⁰⁵. Točnije, radi se o dnevniku jednoga od članova Sedmorice lučonoša ispisanu čistim turskim jezikom s brojnim neologizmima. To je poglavlje ujedno i primjer govora koji su njegovali Sedmorica lučonoša prije dolaska u Sivas, odnosno prije jezične asimilacije. Njihov je govor jednostavni turski jezik u najvećoj mogućoj mjeri lišen stranih utjecaja i kao takav može predstavljati čisti turski jezik. No, prisutnost utjecaja iz stranih jezika ipak jest vidljiva, o čemu svjedoče riječi perzijskoga porijekla „çeşit”, „kavgā” i „serüven”, riječ „onur” francuskoga porijekla, riječi arapskoga porijekla „heybe” i „kütle” itd. Arapske, perzijske i francuske primjese potvrđuju zaključak Langerā i Nesse (2012) da ne postoji točka u razvoju nekoga jezika u kojoj je on sasvim čist i u kojoj nije oblikovan utjecajima iz drugih jezika¹⁰⁶. U tome smislu, jezični purizam ne može se temeljiti isključivo na ranijemu jezičnom varijetetu i na pretpostavci da je taj jezični varijetet potpuno lišen utjecaja susjednih ili drugih jezika.

¹⁰⁵ Atay, *Tutunamayanlar*, 183.

¹⁰⁶ Langer i Nesse, "Linguistic Purism," 610.

V. OBILJEŽJA ATAYEVA KNJIŽEVNOGA STILA

Sociolingvistički dio rada pratio je Atayev roman kroz sociolingvističke pojave poput jezične asimilacije, a analiza njegova književnoga stila podastrijet će nove primjere koji će potkrijepiti donesene zaključke i pomoći u razumijevanju Atayeve uporabe jezika. Naime, Atayev književni stil služi kao sredstvo kojim autor iznosi vlastita razmišljanja o društvu u kojemu živi i o pojavama koje se u njemu javljaju. S pomoću ovoga sredstva Atay promišlja o Atatürkovim društvenim reformama, ulozi islama u osmanskome i turskome društvu i o vlastitim političkim odabirima.

Atayeva učestala uporaba tipičnih postupaka postmodernističke naracije, kao i sadržaj i tematika, dokazuju činjenicu da je *Tutunamayanlar* pravi postmodernistički roman. Osvrtom na Atayevu uporabu fragmentarnosti fabule, struje svijesti i inovacije forme uporabom tehnika kolažnosti i intertekstualnosti može se steći uvid u Atayev osebujni književni izričaj.

5.1 FRAGMENTARNOST FABULE

Kada je riječ o postmodernističkoj književnosti, jedno je od njezinih temeljnih obilježja fragmentarnost fabule. Riječ je o razbijanju konvencionalnoga tijeka radnje, odnosno o premetanju dijelova radnje kako bi se narušila pravocrtna kronologija. Atay to čini upotrebljavajući tehniku struje svijesti s pomoću koje posredstvom razmišljanja i retrospekcije glavnih junaka vraća radnju na određenu točku u prošlosti¹⁰⁷.

Atay u ovakve ulomke vrlo spontano uvodi dijaloge koje su u prošlosti vodili Turgut i Selim. On se pritom ne pridržava nužno pravopisnih pravila koja vrijede za bilježenje upravnoga govora, što je također jedna od karakteristika postmodernističke naracije. Primjeri su takvih ulomaka niže.

*„L biçimi salona döndü, maroken taklidi plâstikle kaplı rahat koltuğuna oturdu;
bir düğmeye basarak koltuğu geriye itti. Yakalandın Turgut, kendini ele verdin.*

¹⁰⁷ Atay, *Tutunamayanlar*, 26.

Takav se primjer javlja u samome početku romana; Turgut čita oprostajno pismo svojega školskog prijatelja Selima koji je počinio samoubojstvo. Čitajući pismo, počinje razmišljati o Selimu iz školskih dana i prisjeća se kako ga je Selim odavno bio prestao posjećivati. Na ovo se nadovezuju Turgutova razmišljanja o buržujkim ugodama europskoga tipa koje ga guše. On zazire od modernoga stila svojega doma i načina na koji su oličeni zidovi.

Neden, Selim? Nasıl olur (...) Bize çok uğramadın evlendikten sonra. Size mi? Siz kimsiniz? Ben, Nermin, çocuklar... Ben sizi bilmiyorum, seni tanıyorum. Evinize alışamadım [herhalde].”¹⁰⁸

„Evinizde Türkçe bir şey kalmamıştı. Bana anlayış gösterecek yerde büfeyi gösterdin. Kelime oyunu yapıyorsun Selim. Benim bütün işim oyundu, bunu biliyorsun Turgut. Hayatım, ciddiye alınmasını istediğim bir oyundu.”¹⁰⁹

Dokidajući uporabu pravopisnih znakova, autor znatno otežava razumijevanje teksta. Nije, naime, uvijek jednostavno zaključiti u kojemu se trenutku aktualna radnja vraća u prošlost ili kako se izmjenjuju dijalozi.

Ovakvi primjeri struje svijesti autoru služe kao sredstvo za iznošenje razmišljanja njegovih junaka. Selim prigovara kako u Turgutovu domu nije ostalo ništa tursko; suprotstavljajući Selimovo razmišljanje Turgutovu, autor vjerno dočarava polaritet turskoga društva nakon Atatürkovih reformi. Ono je sada podijeljeno na konzervativniji sloj koji se opire modernitetu i na sloj koji revno prihvaća novitete. Nije riječ samo o jezičnim reformama, već i o drugim reformama kojima je Atatürk nastojao tursko društvo učiniti sličnijim Zapadu, primjerice udaljavanje od tradicionalnoga orijentalnog stila domova. Ilustrirajući sukobe mišljenja, Atay pokazuje da su ovakve promjene uhvatile korijena samo u dijelu turskoga društva, koje u novoj, konfuznoj situaciji ni samo ne zna kojemu se svjetonazoru prikloniti.

Atay konvencionalni tijek fabule narušava i umetnutim tekstovima poput različitih pisama i dnevnika služeći se u prvome redu tehnikama kolažnosti i intertekstualnosti.

¹⁰⁸ Atay, *Tutunamayanlar*, 30.

(„Vratio se u salon oblika slova L i zavalio u udoban naslonjač obložen plastičnom imitacijom marokena; pritiskom tipke pogurao je naslonjač unatrag. Uhvaćen si, Turgute, odao si se. Zašto, Selime? Kako je moguće da (...) Slabo nas posjećuješ otkako sam se oženio. Vas? Tko ste vi? Ja, Nermin, djeca... Ne znam ja vas, ja poznajem tebe. Bit će da se nisam naviknuo na vašu kuću.”)

¹⁰⁹ Atay, *Tutunamayanlar*, 31.

(„U kući niste ostavili ništa tursko. Umjesto da mi pokažeš malo razumijevanja, ti si meni pokazao bar. Igraš se riječima, Selime. Sve što ja radim bila je igra, znaš to, Turgute. Moj je život bio igra, igra za koju sam želio da je shvate ozbiljno.”)

5.2 KOLAŽNOST

Tehnika kolaža ili kolažnosti u književnosti označuje postupak uključivanja različitih vrsta tekstova u jedan cjelovit tekst¹¹⁰. Uloga je kolaža u romanu razbiti fabulu. Ovom tehnikom autori u svoje romane umeću ulomke iz enciklopedija, časopisa, novina, poezije, pisama i sl.¹¹¹ Međutim, za razliku od intertekstualnosti, kolaž se ne mora nužno temeljiti na nekom stvarnom tekstu, ali može na njega upućivati. Neki od najboljih primjera uporabe kolažnosti u turskoj se književnosti svakako mogu pronaći u romanu *Tutunamayanlar*.

Atay primjenjuje ovu tehniku kako bi dekomponirao fabulu. Kolažnost je Atayu omogućila poigravanje narativnim registrima. Ovi su registri simboličan prikaz podjele ličnosti protagonista Selima prouzročene njegovim sve intenzivnijim otuđenjem koje je rezultiralo samoubojstvom. Uloga je ovih registara, s jedne strane, da olabave i deformiraju uzročno-posljedične veze u romanu, a s druge strane umetnuti tekstovi svojom neobičnom formom pomažu u obrađivanju problema otuđenja i samoosvješćivanja Atayevih glavnih junaka¹¹². Neki su od umetnutih tekstova Selimove pjesme, tumačenja tih pjesama, pisma, statistike, Selimovi dnevni, *Enciklopedija neobičnih stvorenja*¹¹³, *Enciklopedija Turaka koji se nisu uspjeli održati*¹¹⁴ i sl.

Uporabu kolaža Atay transponira na novu razinu; on uvodi kolaž unutar kolaža, odnosno u već umetnute tekstove on umeće nove. Primjer je ovakva poigravanja tekstem svakako Selimov dnevnik. Dnevnik je prvi sloj kolaža, a na njega autor dodaje nove slojeve, odnosno nove kolaže. Selim se tako u jednome trenutku umara od pisanja o vlastitome životu i vlastitim osjećajima, pa u dnevnik upisuje nekoliko kratkih pjesama kojih se sjeća iz djetinjstva. Nakon pjesama čitatelju donosi i ulomak iz prijevoda jedne francuske priče. Ovdje Selim promišlja o utjecaju književnih kritičara na recepciju književnih djela; propituje njihovu ulogu, a istovremeno kritizira i činjenicu da se u Turskoj slabo prevode knjige, a kada se i prevode tada su to samo odabrane knjige.

Osim pjesama i ulomka iz francuske priče, Atay u Selimov dnevnik dodaje i *Enciklopediju Turaka koji se nisu uspjeli održati*, napisanu u obliku enciklopedijskih

¹¹⁰ Neslihan Şen Altın, „Toplumsal Gerçeklik ve Postmodern Roman,“ *Humanitas* 5.10 (2017), 102.

¹¹¹ Hakan Sazyek, „Kolaj ve Romandaki Yeri,“ *Kitaplık Dergisi* 92 (2006), 94

¹¹² Sazyek, „Kolaj,“ 97

¹¹³ *Garip Yaratıklar Ansiklopedisi*

¹¹⁴ *Türk Tutunamayanları Ansiklopedisi*

natuknica koje donose biografije različitih izmišljenih ličnosti uglavnom nesretnih sudbina¹¹⁵. Ovom enciklopedijom Selim želi obuhvatiti sve Turke koji su iz različitih razloga odbačeni od društva i marginalizirani, a nemogućnost uklapanja pojedinca u društvo i njegovo otuđenje glavni su motivi egzistencijalističke i postmodernističke proze. Vješto uklapajući ovaj sloj kolaža u postmodernistički stil narativa, Atay progovara i o turskim društvenim problemima, ulozi islama u društvu i odbačenosti onih koji nisu bili uzorni vjernici¹¹⁶.

Imajući na umu kontekst Atatürkove jezične i društvene reforme, može se zaključiti da su neke osobe opisane u enciklopedijskim natuknicama živjele ranije. Primjerice, djevojka Nazmiye osuđena je jer je zastranila od islama, Hüsni Ergeç također je odbačen iz istoga razloga. Ove natuknice pokazuju kako je vjera bila sastavni dio života osmanskoga društva i kako se udaljavanje od vjere nije toleriralo. No, motiv vjere javlja se i u natuknici o Süleymanu Kargju. On je, pak, živio u vrijeme Atatürkovih reformi. Nakon preživljavanja jedne nesreće, Kargı se nakratko okreće Bogu i uči čitati staro pismo kako bi postao religiozan, no ubrzo uviđa da vjerski život nije za njega i okreće se filozofiji. Za razliku od osmanskih ličnosti, Süleyman Kargı nije osuđen zbog želje da nadraste tradiciju i okrene se ateizmu. Ovakav prikaz također pokazuje da je Atay bio Atatürkov istomišljenik.

5.3 INTERTEKSTUALNOST

Sljedeći je književni postupak koji Atay učestalo upotrebljava intertekstualnost. Intertekstualnost je termin koji se u književnoj teoriji primjenjuje od šezdesetih godina 20. stoljeća. On označuje odnose jednoga književnog teksta s drugim tekstovima. Prema francuskome književnom teoretičaru, filozofu i semiotičaru Rolandu Gérardu Barthesu svaki je tekst intertekst, jer on sadrži elemente prijašnjih tekstova¹¹⁷. Sam termin „intertekstualnost” skovala je francuska književna teoretičarka Julia Kristeva. Ona je naglasila važnost dinamike teksta i kazala kako je jedan tekst zapravo heterogena mješavina različitih tekstova. Podcrtala je važnost promatranja književnoga teksta kroz društveni i kulturni kontekst. Kristeva je

¹¹⁵ Primjer je takve ličnosti i djevojka Nazmiye koja se odala okultizmu i nekoj vrsti kršćanskoga misticizma, nakon čega je netragom nestala.

¹¹⁶ Atay, *Tutunamayanlar*, 680.

Primjer je za to svakako biografija Hüsniä Ergeça, usvojena djeteta odgojena u islamskome duhu u domu jednoga imama. Kada je Hüsniä naučio nova slova, počeo je čitati „zabranjene knjige” zbog kojih ga je imam istjerao iz kuće.

¹¹⁷ *Hrvatska enciklopedija*, s.v. „intertekstualnost” pristupljeno 13. ožujka 2020., <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27671>

uočila i činjenicu da spisatelji ne mogu biti autentični, već nužno prikupljaju građu za svoje tekstove iz drugih tekstova¹¹⁸ uspostavljajući tako kreativan dijalog s drugim tekstovima i autorima¹¹⁹.

Tutunamayanlar obiluje primjerima intertekstualnosti¹²⁰. Oni su prisutni u formi, fabuli i motivima¹²¹. Kada je riječ o formi, utjecaj drugih spisatelja uočljiv je u strukturi Atayeva romana. Roman se, naime, sastoji od tri dijela: uvodnoga poglavlja u kojemu se čitatelju obraća pripovjedač kojega će čitatelj upoznati tek na samome kraju romana, paratekstualnoga uvoda u roman (*Obrazloženje izdavača*), kojim autor upućuje čitatelja na fikcionalnost vlastitoga teksta, te najopširnijega dijela koji čini sam sadržaj romana. Ecevit¹²² navodi da je Atay u mladosti čitao Choderlosa de Laclosa, francuskoga spisatelja čiji epistolarni roman *Opasne veze* također sadrži metafizički uvod. Ecevit sličnosti u strukturi pronalazi i u *Stepskome vuku* Hermanna Hessea¹²³.

Osim u strukturi, primjeri intertekstualnosti prisutni su i u samoj fabuli. Atayevi su junaci ljudi koji su svoje živote posvetili čitanju. Stoga protagonisti romana Turgut i Selim često govore poput junaka iz romana koje su pročitali. Roman je tako opterećen brojnim vezama s drugim svjetskim i turskim književnim djelima.

Kada je riječ o autorovu nadahnuću građom iz drugih tekstova, osobito je zanimljiv primjer Atayeve parodije ilahije¹²⁴ Yunusa Emrea¹²⁵ *Şol Cennetin Irmakları*¹²⁶ („Rijeke ovoga raja”). Ovu ilahiju autor donosi u izmijenjenu obliku u Selimovoj četvrtoj pjesmi. U toj se satiriziranoj pjesmi Selim prisjeća kako je kao dječak morao učiti vjerske običaje i molitve koje mu se nisu sviđale i koje nije razumio. U tome smislu vrijedi pogledati kako spomenuta ilahija glasi u izvorniku, a kako u Atayevoj parodiji.

¹¹⁸ Raj, „Text/texts,” 78.

¹¹⁹ Raj, „Text/texts,” 80.

¹²⁰ Ecevit, „Ben Buradayım...” *Oğuz Atay'ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası*, 251.

¹²¹ Ecevit, „Ben Buradayım...” *Oğuz Atay'ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası*, 248.

¹²² Ecevit, „Ben Buradayım...” *Oğuz Atay'ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası*, 247.

¹²³ Ecevit, „Ben Buradayım...” *Oğuz Atay'ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası*, 247.

¹²⁴ Naziv za vrstu turske poezije religijskoga sadržaja, a kasnije i poezije koja je obrađivala mističnu islamsku tematiku.

¹²⁵ Turski pjesnik i mistik iz 13. stoljeća koji je u svojim pjesmama govorio o ljubavi prema Bogu.

¹²⁶ Pjesma Yunusa Emrea kojom pjesnik želi reći da se Božje postojanje očituje u svemu oko čovjeka; pjesnik sugerira da je potrebno obraćati se Bogu i slijediti Božji put. U ovoj pjesmi autor posebno ukazuje na važnost *zikra* u islamu, odnosno na važnost uzastopna spominjanja i slavljenja Božjega imena.

Yunus Emre: *Şol Cennetin Irmakları*

„Şol cennetin ırmakları,
Akar Allah deyu deyu.
Çıkmış İslâm bülbülleri,
Öter Allah deyu deyu.

Salınır tûbâ dalları,
Kur'an okur hem dilleri.
Cennet bağının gülleri,
Kokar Allah deyu deyu.

Kimi yiyip kimi içer,
Hep melekler rahmet saçar.
İdrîs nebî hulle biçer,
Diker Allah deyu deyu.

Altındandır direkleri,
Gümüştendir yaprakları.
Uzandıkça budakları,
Biter Allah deyu deyu.

Aydan arıdır yüzleri,
Misk-i amberdir sözleri.
Cennet'te hûrî kızları,
Gezer Allah deyu deyu.

Hakk'a âşık olan kişi,
Akar gözlerinin yaşı.
Pür nûr olur içi dışı,
Söyler Allah deyu deyu.

Ne dilersen Hak'tan dile,
Kılâvuzla gir bu yola.

Rijeke ovoga raja

„Teku ove rijeke rajske,
teku 'Bože!' govoreći.
Islamski se slavuji pojaviše
pa pjevaju ime Božje spominjući.

I njišu se grane Tube,
uče Kur'an jednoglasno.
U ružičnjaku rajskom ruže
mirišu 'Bože...' šapućući.

Neki jedu, neki piju,
a melec milost siju.
Rajsku halju šije, kroji,
Idris poslanik i Bogu zbori.

Zlatne su joj grane,
srebrni pak listovi.
I dok izdanci bujaju,
niču 'Bože!' govoreći.

Licā čišćih od mjeseca,
opojne besjede kazujućı,
rajem djeve hurije
šeću 'Bože!' govoreći.

Čovjek koji Boga ljubi
iz očiju suze lije.
Svjetlošću je okupan,
a ime Božje na usnama krije.

Svoje čežnje Bogu kaži,
putokaz On nek ti bude.

*Bülbül âşık olmuş güle,
Öter Allah deyu deyu.*

*Açıldı gökler kapısı,
Rahmetle doldu hepisi.
Sekiz Cennet'in kapısı,
Açar Allah deyu deyu.*

*Rıdvan-durur kapı açan,
İdris-durur hulle biçen.
Kevser şarabını içen,
Kanar Allah deyu deyu.*

*Miskin Yûnus var yarına,
Koma bugünü yarına.
Yarın Hakk'ın dîvânına,
Varam Allah deyu deyu.”*

*Slavuj dragu ružu traži,
pjeva 'Bože!' govoreći.*

*Otvorila se vrata nebeska,
milost sve je obgrlila.
Osmera vrata rajska
s Božjim imenom se raskrilila.*

*Ridvan vrata otvara,
Idris rajsku halju kroji.
Rajske rijeke vinom napojeni
krvare Boga zazivljući.*

*Yunuse ubogi, ljubav svoju, daj, potraži,
za sutra ništa ne ostavljaj.
Sutra ću pred Boga stati,
stati 'Bože!' govoreći.”*

Oğuz Atay: *Şol Cennetin Irmakları*

„Şol cennetin ırmakları,
akar Allah deyu deyu.
Öğle namazında güneş,
yakar Allah deyu deyu.

Geç katıldı bu kervana
Allahım yakındır sana,
Bir o yana bir bu yana,
bakar Allah deyu deyu.

Burası Allah yapısı,
açılsın cennet kapısı,
Bu imtihansa hepisi
çakar Allah deyu deyu.
Bu kervanda herkes yaya,
raslanmaz beye, ağaya,
İnsan aklını duaya,
takar Allah deyu deyu.

Dualar bağlı toprağa,
düşünce saphı batağa,
Gene camiden sokağa,
çıkar Allah deyu deyu.”¹²⁷

Rijeke ovoga raja

„Teku ove rijeke rajske,
teku ‘Bože!’ govoreći.
Zrake sunca za namaza
prže ‘Bože!’ govoreći.

U povorku je zakasnio,
Bog ti uvijek blizu bio.
Čas ovamo, čas onamo
zirkao, Boga zazivao.

Evo Božjeg zdanja ovdje,
rajska vrata nek se otvore.
Ako nas stavljaš pred kušnje ove,
pokleknut ćemo, reći ‘Bože!’
U povorci su svi pješaci,
nema gospodina, gospodara.
Misli su nam u molitvi
dok se ime Božje izgovara.

Molitve su uzemljene,
misli nam unesrećene.
Iz džamije će opet van,
a ime Božje na usnama.”

Ovakvim satiriziranjem jedne ilahije Atay još jednom sugerira da je protivnik tradicionalista i konzervativista i da nema razumijevanja za orijentalnu islamsku kulturu.

Osim zalaganja za sekularizam, Atay je i na druge načine pokazivao svoju lijevu političku orijentaciju. U stvarnome je životu zagovarao socijalizam i marksizam i kretao se u takvim krugovima. Bio je član kružoka koji se okupljao oko časopisa *Pazar Postası*¹²⁸. *Pazar Postası* bio je lijevo orijentiran i kemalistički obojen časopis. Članovi časopisa raspravljali su

¹²⁷ Atay, *Tutunamayanlar*, 131.

¹²⁸ Ecevit, „Ben Buradayım...“ *Oğuz Atay'ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası*, 90.

o politici, književnosti i filozofiji i nastojali pronaći rješenja za spas Turske¹²⁹. Zanesen ljevičarskim idejama Atay je napisao priručnik imena *Ne Yapmalı* („Što je potrebno činiti?“) u kojemu je precizno razradio strategiju spasenja Turske i Turaka¹³⁰. Ovaj tekst, navodi Ecevit, temelji se na sasvim drugačijim zamislima od onih koje je Lenjin opisao u svojem istoimenom pamfletu, a Atayeve se zamisli razlikuju i od onih koje je propagirao ruski pisac Černiševski u svojem istoimenom romanu. *Ne Yapmalı* predstavlja pojedinca kao najmanji, ali najvažniji dio društva koji društvo može ili unaprijediti ili uništiti¹³¹. Ovaj tekst upućuje na to da je Atay zagovarao individualizam i da se protivio svakome obliku kolektivizma.

Atay o svojim razočaranjima raspadom časopisa *Pazar Postası* progovara i u romanu *Tutunamayanlar*. Protagonist romana Selim Işık također piše članak *Ne Yapmalı*. Aludirajući na vlastite neuspjehe u političkim aktivnostima, Atay se kroz Selimov lik razočarano pita treba li čovjek prihvatiti tuđe stavove ili se treba trgnuti i boriti se za vlastite ideale. Kako bi se zajednica mogla razviti, Selim smatra da svatko mora jednako sudjelovati u zajedničkim poslovima, pojedinci ne smiju sumnjati u dobre namjere i snagu ostalih članova zajednice i svatko mora biti odgovoran kako za vlastiti, tako i za tuđi napredak. Selim kritizira uspavanost turskoga društva smatrajući da ne postoji ništa što bi takvu zajednicu moglo potaknuti na rad. Atay se i ovim tekstom nesumnjivo referira na tadašnju sliku turskoga društva iznoseći mišljenje kako tursko društvo ne čini ništa kako bi se razvilo i posebice kako bi se društvom pronijele ljevičarske ideje.

¹²⁹ Ecevit, „Ben Buradayım...“ *Oğuz Atay'ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası*, 91.

¹³⁰ Ecevit, „Ben Buradayım...“ *Oğuz Atay'ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası*, 92.

¹³¹ Ecevit, „Ben Buradayım...“ *Oğuz Atay'ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası*, 93.

VI. ZAKLJUČAK

Oğuz Atay jedan je od najvećih turskih pisaca 20. stoljeća. Njegov je književni rad u turskoj književnosti prepoznat kao prekretnica koja dokida tradicionalno shvaćanje književnosti. Osebujni stil Atayeva romana *Tutunamayanlar* otvorio je mnogo prostora za istraživanja. Posebice je zbog svojega neobičnog jezika ovaj roman zanimljiv za sociolingvistička istraživanja. Književnost i leksikografija imaju važnu ulogu u razvoju standardnih jezika, a književnost je jedna od manifestacija jezika. Drugim riječima, književnost je utjelovljenje diskursa, a Richard J. Watts navodi kako svaki diskurs sadrži određenu ideologiju, skup uvjerenja i razmišljanja o različitim prirodnim i društvenim fenomenima¹³². Kao takva, književnost predstavlja valjan izvor za sociolingvistička istraživanja.

Sociolingvistika je interdisciplinarna grana lingvistike koja proučava jezik u odnosu na sociološki kontekst. Proučavajući razloge i posljedice varijacija u jeziku unutar govornih zajednica, ona nastoji razumjeti kako govornik i slušatelj međusobno jezično funkcioniraju. Nekoliko je pristupa sociolingvistici, a Atayev se roman može proučiti sa stanovišta sociolingvistike višejezičnosti i etnografsko-interaktivne sociolingvistike, kakvima ih definira Allan Bell¹³³. Premda se prema Yasemin Bayyurt turska sociolingvistika ne istražuje dovoljno¹³⁴, Atatürkove jezične reforme sjajan su izvor sociolingvističkih istraživanja. Ove su reforme podrazumijevale jezično planiranje i standardizaciju koja na razinu standarda postavlja lokalni govor. Govoreći o standardizaciji jezika, važna je uloga legitimacije, etape u standardizaciji kojom se propisuju poželjni oblici. Jezično planiranje, odnosno propisivanje „ispravnih” oblika ima osobitu važnost u politici i gospodarstvu. Jezične su reforme također bile politički obojene; njima se Turska nastojala približiti Zapadu i udaljiti od osmansko-islamskoga naslijeđa. Međutim, jezičnom se reformom nastojao premostiti i komunikacijski jaz između državnoga vrha i pučanstva, a stvorio ga je hermetični jezik osmanske elite zasićen arapskim i perzijskim jezičnim elementima.

Atayev roman *Tutunamayanlar* obiluje različitim stilovima govora, odnosno jezičnim registrima. Primarni cilj ovoga rada bio je iz sociolingvističke perspektive istražiti različite jezične registre koje autor upotrebljava u svom romanu, primjerice uporabu suvremenoga turskog jezika, poniranje u osmanski idiom i jezične akrobacije kroz uvođenje neologizama

¹³² Watts, "Language Myths," 587.

¹³³ Bell, *The guidebook to sociolinguistics*, 8-10.

¹³⁴ Bayyurt, "A sociolinguistic profile of Turkey, Northern Cyprus and other Turkic states in Central Asia," 123.

(pretjerano čistoga turskog jezika). Proučavanjem romana i relevantne sociolingvističke literature, ali i tumačenjem Atayeva književnoga stila koji otkriva njegova razmišljanja o fenomenima i posljedicama modernizacije turskoga društva, moguće je o Atayevu idiomu iznijeti nekoliko zaključaka. Istraživanje pokazuje da nekoliko čimbenika uvjetuje Atayeve jezične varijacije. One su ponajprije uvjetovane životnom sredinom glavnih junaka, njihovom obiteljskom pozadinom, obrazovanjem i drugim sociološkim utjecajima. Moguće je u ovome smislu govoriti o sociolektima. U ovome se kontekstu javlja sociolingvistički pojam jezične asimilacije. Jezična je asimilacija u Atayevu romanu prisutna dvojako. Ona se najprije očituje u roditeljskome oblikovanju djetetova jezika kada je riječ o glavnome junaku Selimu; tada se osmanski varijetet odbacuje kao nepotreban i nepoželjan. Jezična se asimilacija zatim javlja kod manje skupine pridošlica u Anadoliju. Riječ je o sedmorici „proroka” koji stižu na prostore Anadolije prosvijetliti lokalno stanovništvo. Oni su govornici (pretjerano) čistoga turskog jezika koji sada trebaju usvojiti lokalni govor, u ovome slučaju osmanski idiom. Njihova su djela, kolažnošću uklopljena u Atayev roman, pisana visokim osmanskim stilom. Uz ovu se pojavu vezuje tzv. maksima statike kakvom je definira Joachim Grzega, a ona podrazumijeva prihvaćanje jezika publike¹³⁵. Govoreći o uporabi osmanizama, valja naglasiti kako je ona također sredstvo iznošenja Atayevih negativnih osjećaja prema osmansko-islamskoj tradiciji; Atay je sljedbenik Atatürkovih načela. Povezujući sociolingvističku analizu s analizom Atayeva književnoga stila, može se primijetiti kako Atay zagovara sekularne ideje izrugujući se islamskome mentalitetu Turaka kroz brojne dosjetke ili intertekstove, poput satire ilahije Yunusa Emrea. Ovakvim ulomcima Atay želi reći da se protivi tradicionalistima i konzervativistima. Intertekstom Atay donosi i druge ljevičarske ideje poput socijalističkih nastojanja sadržanih u Selimovu tekstu *Ne Yapmalı*. Međutim, Atay u svojem romanu prikazuje i negativne posljedice jezičnih i društvenih reformi, poput opće konfuzije koja je zavladała turskim društvom tridesetih godina 20. stoljeća. Uzme li se u obzir Turgutova učestala uporaba čistoga turskog jezika, može se reći da je ovaj junak utjelovljenje Atayevih svjetonazora. Međutim, kako u svojem članku navode i Langer i Nesse¹³⁶, a kako pokazuje i Atayeva uporaba čistoga turskog jezika, posebice u dijelovima romana gdje se čitatelj susreće sa Sedmoricom lučonoša, ne postoji čisti (turski) jezik. Jedan je jezik i u svojim početnim razdobljima nužno oblikovan i uvjetovan drugim jezicima s kojima je u kontaktu.

¹³⁵ Grzega, "Lexical-Semantic Variables," 274.

¹³⁶ Langer i Nesse, "Linguistic Purism," 608.

Sljedeća je sociolingvistička zanimljivost Atayeva romana leksička varijacija u ovisnosti o vrsti diskursa i komunikacijskome cilju. U tome se smislu može govoriti o enciklopedijskome i poetskome diskursu u Atayevu romanu.

Komunikacijski je cilj enciklopedijskih natuknica prenijeti poruku o ulozi islama u tradicionalnome i suvremenome turskom društvu. Uz ovo se usko vezuje Atayeva uporaba tehnike kolažnosti. Naime, islam u osmansko doba Atay prikazuje u negativnu svjetlu i opisuje dva profila ljudi u *Enciklopediji Turaka koji se nisu uspjeli održati*. Prvi se profil odnosi na probiranje ljudi koji su živjeli u osmansko doba i koji su zbog zanemarivanja vjere prognani iz društva ili odbačeni. Takav je primjer djevojke Nazmiye ili Hüsnüa Ergeça. Drugi je profil suvremena čovjeka, žitelja moderne, kemalističke Turske. Primjer je Süleyman Kargı koji se okrenuo od vjere, no za to nije bio kažnjen.

Kada je riječ o poetskome diskursu, on se usko vezuje uz uporabu tehnike intertekstualnosti i Atayevu kritiku islamske orijentiranosti turskoga društva. Naime, cilj je poetskoga diskursa, s jedne strane, predstaviti Selimov život uz promišljanja o promjenama u turskoj kulturi i jeziku. S druge strane, autor poetskim diskursom izvrgava podsmijehu tursku religioznost.

Nadalje, Atayev idiom karakterizira i uporaba neologizama. Prema Grzegi, nekoliko čimbenika može potaknuti kreiranje neologizama i druge leksičke promjene¹³⁷. U Atayevu se idiomu može opaziti njih nekoliko. U prvome je redu riječ o institucijskome i vaninstitucijskome jezičnom preskriptivizmu i proskriptivizmu, što je u romanu naročito vidljivo u učestaloj izmjeni osmanskoga i čistoga turskog jezika. Sljedeći je čimbenik prikriveni jezik, a Atay ga upotrebljava kako bi lekseme s nepriličnim ili negativnim asocijacijama zamijenio novim riječima koje takve morfeme izbjegavaju. Atay ih, primjerice, upotrebljava kada svoje neprilagođene junake kategorizira kao „porodice” nekih drugih stvorenja. Konačno, Atay kuje neologizme kako bi nadjenao definicije novim pojavnostima; riječ je o tzv. promjenama u svijetu, odnosno promjenama u kategoriziranju pojavnosti, kada je potrebno odrediti neku novu pojavnost za koju ne postoji ustaljen i prihvaćen naziv. Ova se kategorija u Ataya isprepliće s Grzeginom kategorijom pretjerano dugih riječi kojih u Atayevu romanu ne nedostaje.

Kada je riječ o Atayevu književnome stilu, osim kolažnosti koju autor upotrebljava kako bi iznio svoje mišljenje o ulozi islama, i intertekstualnosti, kojom Atay još jednom

¹³⁷ Grzega, "Lexical-Semantic Variables," 274-276.

aludira na svoj sekularni svjetonazor, ponovo se izrugujući islamskome mentalitetu Turaka, u romanu postoje i brojni primjeri fragmentarnosti fabule. To je jedan od glavnih postupaka postmodernističke naracije. Fragmentarnošću fabule autor dočarava podijeljenost turskoga društva na tradicionalni sloj, koji se protivi Atatürkovim modernitetima, i moderni sloj koji takve novitete spremno prihvaća.

Roman *Tutunamayanlar* izrazito je složen roman i kao takav otvara mnogo prostora za daljnja sociolingvistička i druga istraživanja. Pomakom u sadržaju i stilu pisanja Atay je izišao izvan konvencionalnih okvira turske književnosti i ponudio štivo koje turska književna javnost nije odmah uspjela prigrliti. Svojim besprimjernim stvaralaštvom Oğuz Atay zaslužen nosi epitet jednoga od najznačajnijih turskih spisatelja 20. stoljeća i turske književnosti uopće.

VII. BIBLIOGRAFIJA

- Atay, Oğuz. *Tutunamayanlar*. Istanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Bayyurt, Yasemin. „A sociolinguistic profile of Turkey, Northern Cyprus and other Turkic states in Central Asia.“ U *The Routledge Handbook of Sociolinguistics Around the World*, ur. Martin J. Ball, 117-126. Abingdon: Routledge, 2010.
- Bell, Allan. *The Guidebook to Sociolinguistics*. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd, 2014.
- Biagini, Antonello. *Povijest moderne Turske*. Preveli Šenol Selimović i Nella Popović. Zagreb: Srednja Europa, d.o.o., 2012.
- Ecevit, Yıldız. „Ben Buradayım...“. *Oğuz Atay'ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası*. Istanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Grzega, Joachim. „Lexical-Semantic Variables.“ U *The Handbook of Historical Sociolinguistics*, ur. Juan Manuel Hernández-Campoy i Juan Camilo Conde-Silvestre, 271-292. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd, 2012.
- Haugen, Einar. „Linguistics and Language Planning.“ U *Sociolinguistics: Proceedings of the UCLA Sociolinguistics Conference, 1964*, ur. William Bright, 50-71. Hag: Mouton & Co., 1966.
- Hrvatska enciklopedija. „intertekstualnost.“ U *Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristupljeno 14. ožujka 2020. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27671>.
- Hrvatska enciklopedija. „sociolingvistika.“ U *Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristupljeno 28. svibnja 2020. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56943>.
- Hrvatska enciklopedija. „Tanzimat.“ U *Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristupljeno 28. svibnja 2020. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=60418>.
- Korkmaz, Ferhat. „Metinlerarası İlişkilerin Klasik Retorikteki Kökeni Üzerine Bir Araştırma.“ *Hikmet-Akademik edebiyat dergisi* 3 (2017), 71-88

- Kormi, Anipa. „The Use of Literary Sources in Historical Sociolinguistic Research.“ U *The Handbook of Historical Sociolinguistics*, ur. Juan Manuel Hernández-Campoy i Juan Camilo Conde-Silvestre, 170-190. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd, 2012.
- Kurt, Mustafa. „Varoluşçuluğun Türk Edebiyatına Giriş ve İlk Etkileri.“ *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 1.4 (2009), 139-154
- Langer, Nils i Agnete Nesse. „Linguistic Purism.“ U *The Handbook of Historical Sociolinguistics*, ur. Juan Manuel Hernández-Campoy i Juan Camilo Conde-Silvestre, 607-625. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd, 2012.
- Lewis, Geoffrey. *The Turkish language reform: a catastrophic success*. New York: Oxford University Press Inc., 1999.
- McColl Millar, Robert. *Language, nation and power: an introduction*. New York: Palgrave Macmillan, 2005.
- McColl Millar, Robert. „Social History and the Sociology of Language.“ U *The Handbook of Historical Sociolinguistics*, ur. Juan Manuel Hernández-Campoy i Juan Camilo Conde-Silvestre, 41-59. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd, 2012.
- Milroy, James. „Sociolinguistics and Ideologies in Language History.“ U *The Handbook of Historical Sociolinguistics*, ur. Juan Manuel Hernández-Campoy i Juan Camilo Conde-Silvestre, 571-584. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd, 2012.
- Ocak, Ahmet Yaşar. „ANADOLU.“ U *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991. Pristupljeno 15. ožujka 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/anadolu#3-anadolunun-turklesmesi-ve-islamlamasi>.
- Raj, P. Prayer Elmo. „Text/Texts: Interrogating Julia Kristeva's Concept of Intertextuality.“ *Ars Artium* 3 (2015), 77-80
- Sazyek, Hakan. „Kolaj ve Romandaki Yeri.“ *Kitaplık Dergisi* 92 (2006), 92-99
- Şen Altın, Neslihan. „Toplumsal Gerçeklik ve Postmodern Roman.“ *Humanitas* 5.10 (2017), 91-109
- Watts, Rihard J. „Language Myths.“ U *The Handbook of Historical Sociolinguistics*, ur. Juan Manuel Hernández-Campoy i Juan Camilo Conde-Silvestre, 585-606. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd, 2012.

Wright, Sue. *Language Policy and Language Planning: From Nationalism to Globalisation*.
New York: Palgrave Macmillan, 2016.

SAŽETAK

Rad analizira roman *Tutunamayanlar* turskoga spisatelja Oğuz Ataya. Primarni je cilj rada sa sociolingvističkoga stanovišta opisati Atayevu uporabu jezika, a sekundarni je cilj osvrnuti se na značajke Atayeva književnoga stila. Najprije je dana definicija sociolingvistike i pružen je uvid u njezine opće postavke. Potom je iz sociolingvističke perspektive obrađeno pitanje Atatürkovih jezičnih i društvenih reformi. Analizu reformi prati analiza samoga romana; riječ je o analizi Atayeva idioma i njegova književnoga stila. Jezik u romanu analiziran je sa stanovišta sociolingvistike višejezičnosti i etnografsko-interaktivne sociolingvistike. Istraživanje je pokazalo da na Atayevu uporabu jezika u romanu utječu životna sredina njegovih junaka, obrazovanje i drugi sociološki čimbenici. Analiza je dala i nekoliko primjera jezične asimilacije. Nadalje, istraživanje je pokazalo kako su leksičke varijacije u Atayevu romanu uvjetovane vrstom diskursa, komunikacijskim ciljem i pretpostavljenom publikom. Atayeva uporaba osmanizama uvjetovana je institucijskim i vaninstitucijskim jezičnim preskriptivizmom i proskriptivizmom. Rad je također istražio ulogu enciklopedijskoga i poetskoga diskursa u romanu. Oni su Atayeva sredstva za iznošenje sudova o pojavama koje oblikuju tradicionalno i suvremeno tursko društvo. Istraživanje Atayeva književnoga stila potvrdilo je zaključke donesene sociolingvističkom analizom. Istraživanje pokazuje kako Atay postmodernističkim postupcima naracije poput fragmentarnosti fabule, kolažnosti i intertekstualnosti progovara o sociološkim pitanjima.

Ključne riječi: sociolingvistika, književni stil, Oğuz Atay, *Tutunamayanlar*

ABSTRACT

The thesis studies the novel *Tutunamayanlar* by the Turkish writer Oğuz Atay. The primary goal of the thesis is to describe Atay's use of language from a sociolinguistic point of view, and the secondary goal is to examine the features of Atay's literary style. First, a definition of sociolinguistics is given, and an insight into its general aspects is provided. Then, from a sociolinguistic perspective, the question of Atatürk's linguistic and social reforms is addressed. The analysis of reforms is accompanied by an analysis of the novel itself; it is an analysis of Atay's language and his literary style. The language in the novel is analysed from the standpoint of the sociolinguistics of multilingualism and ethnographic-interactional sociolinguistics. The research has shown that Atay's use of language in the novel is influenced by his characters' environment, education, and other sociological factors. The analysis has also shown several examples of language assimilation. Furthermore, the research has shown that lexical variations in Atay's novel are conditioned by the type of discourse, the communicative goal, and the assumed audience. Atay's use of Ottoman words is conditioned by institutional and non-institutional linguistic prescriptivism and proscriptivism. The thesis has also explored the role of encyclopedic and poetic discourse in the novel. They are Atay's means of judging the phenomena that shape the traditional and modern Turkish society. The study of Atay's literary style has confirmed the conclusions reached by the sociolinguistic analysis. The research shows how Atay addresses sociological issues through postmodernist narrative practices such as fragmentation, collage, and intertextuality.

Key words: sociolinguistics, literary style, Oğuz Atay, *Tutunamayanlar*